

De Zwolse
Bijbel

Septuaginta interpre
tum pura et ut ab eis

Wim Huijsmans

(Collectie ZHT)

Urbana in 2011.

(Foto Jan van de Wetering)

Suikerhistorie

Café 'Urbana', Wipstrikkerallee

Aan het eind van de Wipstrikkerallee ligt grand café restaurant Urbana. Het is een begrip voor Zwolle en wijde omgeving. In de negentiende eeuw was Urbana een buitenplaatsje. Het pand werd in 1924 omgetoverd tot een theehuis met speeltuin. Vele Zwollenaren wandelden in die tijd op zondagmiddag richting Urbana. Terwijl de ouders in de houten serre een consumptie gebruikten, vermaakten de kinderen zich op de wip en in de schommel.

Gerrit Massier werd in 1932 eigenaar van Urbana. Hij was een groot wielerman. Achter Urbana werd een wielbaan gebouwd waar ondermeer Rinus Schotman grote successen vierde. Tijdens de Tweede Wereldoorlog verdween de baan als brandhout in Zwolse kachels. Hendrik Massier nam na de oorlog de zaak van zijn vader over. Vele Zwollenaren vierden er toen hun bruiloft. Er kon op zaterdag- en zondagavond ook gedanst worden. Na afloop was de speeltuin het domein van verliefde stelletjes. Ook jazzliefhebbers konden bij het theehuis terecht. Urbana was het eerste Zwolse jazzcentrum. Hendrik Massier kwam in 1973 bij een ongeluk om het leven.

In 1978/9 werd Urbana ingrijpend verbouwd en uitgebreid. De transformatie van theehuis tot café-restaurant met verschillende zalen en vier bowlingbanen verliep zeer grondig: in tact bleven slechts het terras, enkele kozijnen en een dakkapel. Burgemeester Drijber opende Urbana op 3 januari 1980. Joop Reimink was de nieuwe exploitant. Hij creëerde een uitstekende accommodatie waar sindsdien heel veel feesten, partijen en vergaderingen hebben plaats gevonden. In 1998 deed hij Urbana over aan twee van zijn personeelsleden. Nog steeds geldt de reclameslogan uit de jaren zestig: *Uit, maar toch thuis.*

Redactioneel

Voor u ligt weer een nummer van het *Zwols Historisch Tijdschrift*. Hét blad over de geschiedenis van Zwolle. Rijk en gevarieerd, zo mag dit nummer met recht worden genoemd. In een tweetal bijdragen wordt ingegaan op de laatmiddeleeuwse religieuze vernieuwingsbeweging van de Moderne Devotie en de belangrijke rol die Zwolle daarin speelde, dit naar aanleiding van de huidige tentoonstellingen hierover in museum De Fundatie, het Historisch Centrum Overijssel en het Stedelijk Museum Zwolle. Ton Hendrikman refereert aan de grote invloed die deze beweging in de Nederlanden en daarbuiten heeft gehad en Lydie van Dijk verhaalt over de prachtige en waardevolle handschriften die Zwolse broeders met letterlijk monnikengeduld maakten; Zwolse geschiedenis op zijn mooist.

Gerrit van Vilsteren neemt ons mee op een reis door de geschiedenis van een vergeten Zwols buiten: De Ketelkolk, gelegen in Frankhuis. Of hoe glorie kan vergaan. Niet vergeten maar legendarisch zijn de tien Zwollenaren van wie Wim Huijsmans de portretten schetste ten behoeve van zorgcentrum Het Zand (Zandhove). Ook aan de vergetelheid ontruikt wordt de schrijfster Amoene van Haersolte (1890-1952). Zij won als eerste in 1947 de prestigieuze P.C. Hooft-prijs met een boek dat nu door niemand meer wordt gelezen. Otto Cazemier vertelt ons er alles over.

Tot slot maakt Jan van de Wetering weer een 'sentimental journey' naar het Zwolle van vijftig jaar geleden. Daarbij beschrijft hij de impact van Brigitte Bardot op de Zwolse jeugd en laat hij zien hoe het kon gebeuren dat de altijd zo rustige Wilgenstraat in zomer 1961 veranderde in 'een heksenketel vol schetterende reclamewagens en een gillende brandweerauto'. Dames en heren, wij wensen u weer veel leesplezier!

Inhoud

Suikerhistorie Wim Huijsmans	114
De uitstraling van de Moderne Devotie Ton Hendrikman	117
Beroemd laatmiddeleeuws handwerk Handschriften uit Zwolle Lydie van Dijk	120
Amoene van Haersolte Eerste winnaar P.C. Hooft-prijs Otto Cazemier	126
De Ketelkolk Gerrit van Vilsteren	130
Tien Zwolse portretten Wim Huijsmans	143
Zwolle in de jaren zestig Aflevering 5: Zwolle wordt modern (1961) Jan van de Wetering	150
Recent verschenen	152
Auteurs	154

Omslag: Detail uit de Zwolse Bijbel.
(Universiteitsbibliotheek Utrecht)

VAN ALBRECHT DÜRER EN THOMAS A KEMPIS

KUNST EN HANDSCHRIFTEN UIT DE TIJD VAN DE MODERNE DEVOTIE

Rond 1500 werd met het werk van kunstenaars als Albrecht Dürer en Quinten Massys de middeleeuwen op grootse wijze afgesloten, terwijl de renaissance zich al aandeed. De 15e en het begin van de 16e eeuw was ook de tijd waarin de Moderne Devotie haar hoogtepunt beleefde en Thomas a Kempis zijn Naoorloging van Christus schreef, na de Bijbel het meest gelezen boek in het christendom. De Moderne Devotie inspireerde de kunstenaars van de Scharijs-handschriften. Deze prachtig versierde handschriften werden in het Fraterhuis in Zwolle gemaakt en met name de verluchtingen van de 'Zwolse meesters' behoren tot de top van de laat-middeleeuwse boekverluchtingen in Nederland. De kwaliteit (en populariteit) van dit soort bijzondere stukken kwam in 2005 nog nadrukkelijk naar voren in de tentoonstelling rond de 'Gebroeders van Limburg'. De Zwolse Scharijs-handschriften, die zelden voor een groot publiek worden getoond, vormen dan ook een van de absolute hoogtepunten van de

tentoonstelling die Museum de Fundatie en het Historisch Centrum Overijssel presenteren. Naast Dürer, Massys en de Scharijs-handschriften wordt in het Paleis a/d Blijmarkt werk getoond van ondermeer Arnt van Zwolle, de Meester van Hoogstraten en kunstenaars uit de omgeving van Dieric Bouts en Jan Gossaert.

Van Albrecht Dürer en Thomas a Kempis is opgebouwd rond de thema's uit het lijden van Christus, die zowel in de Moderne Devotie als in de beeldende kunst van die tijd centraal stonden.

VAN ALBRECHT DÜRER EN THOMAS A KEMPIS
PALEIS A/D BLIJMARKT, BLIJMARKT 20, ZWOLLE
DI T/M ZO, 11-17 UUR, INFO: 0572 388 188

15 OKTOBER T/M 8 JANUARI 2012

WWW.MUSEUMDEFUNDATIE.NL

De uitstraling van de Moderne Devotie

Zwolle staat dit najaar in het teken van de Moderne Devotie. Museum de Fundatie, het Historisch Centrum Overijssel en het Stedelijk Museum Zwolle presenteren drie tentoonstellingen over deze laat-middeleeuwse religieuze hervormingsbeweging.

Onze stadgenoot Thomas a Kempis (ca. 1380-1471), de beroemde bewoner van het klooster op de Agnietenberg en schrijver van *De Imitatione Christi* (Over de Navolging van Christus), behoort tot de belangrijkste vertegenwoordigers van de Moderne Devotie. De initiator van de beweging was echter de Deventenaar Geert Grote (1340-1384). Het bijvoeglijk naamwoord 'moderne' geeft al aan dat men breken wilde met de oude levenswijze en de weg naar een eigentijdse vroomheid wilde inslaan. De Moderne Devotiebeweging past in het patroon van meerdere vernieuwingsbewegingen, die in die tijd in Europa opgeld deden. De beweging van de Moderne Devotie manifesteerde zich echter op een krachtige wijze met een uitstraling op Europees niveau. De wortels ervan vindt men bij de middeleeuwse armoedebeweging, ondermeer bij de begijnen. Deze beweging van kerkelijk en maatschappelijk betrokken leken had zijn oorsprong in de omgeving van Luik in de dertiende eeuw. Doel van de aanhangers van de Moderne Devotie, die ook wel 'Vernieuwde Innerlijkheid' werd genoemd, was om kerk en maatschappij gezond te maken door opbouw van persoon en gemeenschap. Beide waren aan veruiterlijking en materialisme ten prooi gevallen. De moderne devoten streefden naar een terugkeer naar de bronnen van het christendom, een sobere levensstijl, ordening van een gezond, innerlijk geestelijk leven en dat alles als noodzakelijke voorwaarde om vandaar uit dienstbaar te zijn voor de gemeenschap. Kort gezegd, ze trachtten innerlijk orde

op zaken te stellen om vandaar ordenend op de omgeving werkzaam te kunnen zijn. Onze eveneens beroemde schoolmeester Johan Cele (ca. 1340-1417), rector van de Zwolse stadsschool, is er een mooi voorbeeld van. Zijn onderwijshervorming was een praktische vertaling van de opvoedingsidealen die voortvloeiden uit het door hem en Geert Grote gehanteerde mensbeeld.

Religieuze gemeenschappen

Het middel waarnaar de moderne devoten grepen was een beproefd middel, namelijk het stichten van religieuze gemeenschappen. Deze waren – in eerste instantie – geen kloostergemeenschappen, maar vrije leefgemeenschappen. Lekengemeenschappen, waar niet de drie bekende kloosterge-loften – armoede, gehoorzaamheid en ongetrouwd blijven – werden afgelegd. Sommige van die gemeenschappen vormden zich na verloop van tijd wel om tot kloostergemeenschappen. Het

Ton Hendrikman

Thomas a Kempis voor het klooster op de Agnietenberg. Zeventiende-eeuws schilderij. (Collectie Stedelijk Museum Zwolle)

klooster op de Agnietenberg en het klooster in Diepenveen zijn er voorbeelden van. Deze zijn als gemeenschappen van Broeders, respectievelijk Zusters van het Gemene (gemeenschappelijke) Leven begonnen.

Geert Grote werkte en droeg in de laatste tien jaar van zijn leven – hij overleed in 1384 op 44-jarige leeftijd in Deventer tijdens een pest-epidemie – zijn ideeën uit. Na zijn dood werd zijn werk voortgezet door zijn confraters Florens Radewijnsz en Johan Brinckerinck. In Zwolle ontwikkelde zich, naast Deventer, al gauw een tweede centrum van de Moderne Devotie.

Al in 1384 ontstond er een kleine lekencommunity onder leiding van Johan van Ommen aan de Praubstraat. In de kelder van het huidige pand Praubstraat 14 trof men in 1986 de resten van dit eerste huis van de moderne devoten in Zwolle aan. De kleine community in dit huis van Broeders van het Gemene Leven werd na enige jaren verplaatst naar de Nemelerberg (later Agnietenberg genoemd, naar hun schutspatroon Sint Agnes). Volgens de overlevering adviseerde Geert Grote nog over de vestigingsplaats. Hij bezocht in het vroege voorjaar van 1384 Zwolle en nam op aandrang van het Zwolse convent poolshoogte op de Nemelerberg. Uit dit broederhuis kwam na enig geharrewar met het stadsbestuur het klooster van reguliere koorheren van Augustinus voort, dat zich in 1398 aansloot bij het Kapittel van Windesheim. Als gevolg van die overgang van broederhuis naar klooster, splitste zich een groep af onder leiding van Johan van Ommen die een nieuw broederhuis (fraterhuis) bij Vollenhove vestigde. In 1399 meldde Thomas a Kempis (van Kempen) zich bij het klooster op de Nemelerberg, hij zou er (bijna) de rest van zijn leven verblijven.

Intussen had zich vanaf 1394, naar Deventer voorbeeld, een nieuw fraterhuis in Zwolle ontwikkeld, bestaande uit het Rijken- en Armen-Fraterhuis en toegewijd aan Sint Gregorius, patroon van leraren, koorzangers en scholieren. Aan dit huis waren een tweetal convicten verbonden. Een deel van de leerlingen van de stadsschool van Johan Cele vond hier onderdak. Na de schooluren (de buitenschoolse opvang zouden wij tegenwoordig zeggen) werden de leerlingen in deze convicten opgevangen

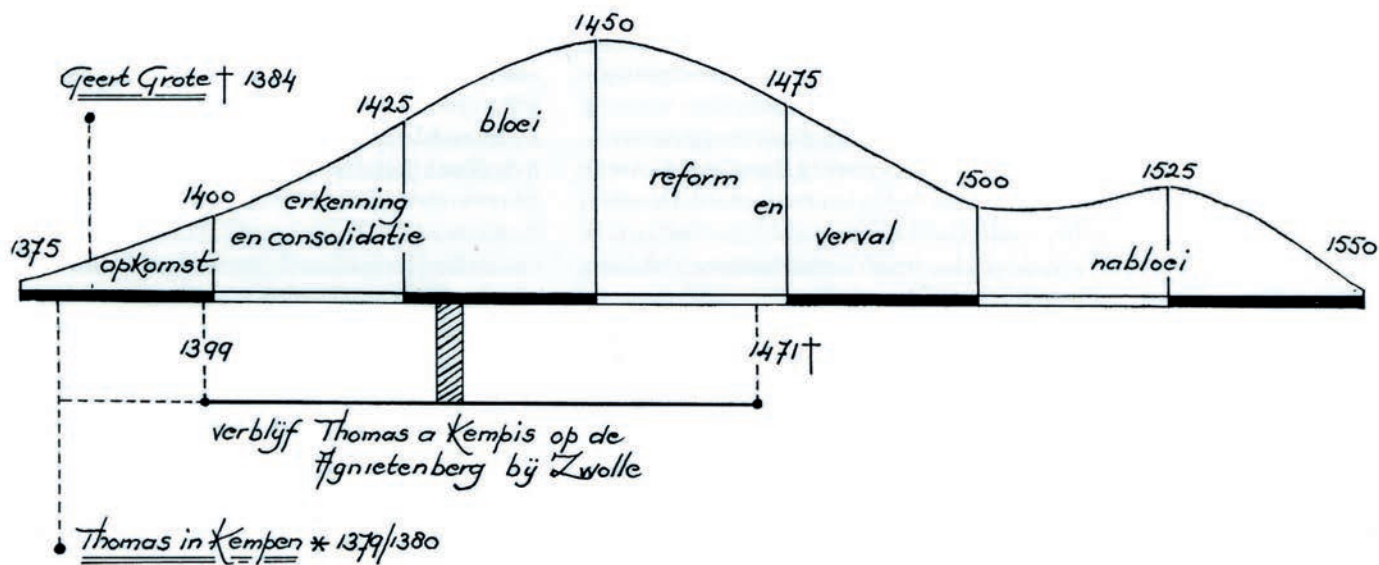
en begeleid bij hun huiswerk. Ze ontvingen een vergoeding voor het afschrijven van teksten (een zakcentje) en mede via de collatiemethode werden de scholieren volgens de idealen van de moderne devoten tot verantwoordelijke burgers gevormd. Met deze methode werd bedoeld het ‘broederlijk’ of ‘zusterlijk’ gesprek. Het diende om geïnteresseerde mensen de traditie van het christendom aan te reiken en hen te helpen eruit te leven. Behalve de inkomsten uit de schoolgelden, verkregen de fraters inkomsten door het kopiëren van handschriften, die in hun scriptorium in opdracht werden uitgevoerd. Wat die Zwolse handschriftenproductie betreft, verwijs ik naar het schitterend uitgegeven proefschrift van Lydia Wierda hierover en het artikel van Lydie van Dijk op pagina 120 van dit nummer.

Bloeiperiode

Een grote bloeiperiode beleefde het Zwolse Fraterhuis in de eerste helft van de vijftiende eeuw, ten tijde van Johan Cele en Dirc van Herxen, rector van het Fraterhuis. De invloed van Zwolle op andere plaatsen is groot geweest. Vanuit Zwolle werden, afgezien van de Agnietenberg, elders zeven nieuwe huizen gesticht (Albergen, Hulsbergen, Den Bosch (2), Doesburg, Groningen en Harderwijk).

Eveneens van belang was de stichting van huizen van Zusters van het Gemene Leven, de vrouwenconventen. Ingrid Wormgoor beschrijft in haar dissertatie *Uit vrije wil en voor zijn zielenheil* (2007) dat er geïnspireerd door de Moderne Devotie tussen 1387 en 1409 in en bij de stad maar liefst zes nieuwe vrouwenhuizen ontstonden, en dat het enige al bestaande vrouwenklooster, het Oldeconvent, hervormingen onderging. Zij bespreekt de stichtingsrelaties en de bestaansbasis van deze gemeenschappen en noemt: het Kinderhuis (1389), het Kadeneterhuis (1390), het Huis op die Maat (1397), het Huis ten Busch (1401) het Wytenhuis (1404) en het Zuthemhuis. Ook recent is het studieterrein rond de muziekpraktijk in de devote kringen. Ulrike Hascher heeft met haar dissertatie *Gesungene Innigkeit* (2002) en haar boek *Singen für die Seligkeit* (2007) een nieuw onderzoeksgebied ontsloten.

PERIODISERING VAN DE MODERNE DEVOTIE

112002

Evenals dit het geval is bij de fraterhuizen, zien wij later in de tijd ook bij sommige vrouwenconventen de behoefte ontstaan om een meer beschouwend leven te gaan leiden. Zo werden het Huis op die Maat en het Huis ten Busch later kloosters van reguliere kanunnikessen en namen zij de regel van Augustinus aan. Hierdoor kreeg de Moderne Devotie een nieuwe stevige pijler onder zijn beweging. Wij tellen er dan vier: de devote huizen van de broeders en zusters (vanaf 1376), individuele burgers die het gedachtegoed van 'Vernieuwde Innerlijkheid' een warm hart toedroegen, de in 1395 gevormde kloosterfederatie het Kapittel van Windesheim, en last but not least de tertianen en tertiarissen (de zogeheten derde-ordelingen) van Franciscus, die sterk onder invloed stonden van de Moderne Devotie.

Al met al is het uitstralingseffect van de geest van de Moderne Devotie vanuit de primaire centra Deventer en Zwolle destijds groot geweest in de Nederlanden en Duitsland. Een geest van vernieuwing die een periode van 175 jaar (1375-1550) omspande.

Genoemde literatuur

- Ulrike Hascher-Burger, *Gesungene Innigkeit. Studien Zu Einer Musikhandschrift Der Devotio Moderna*, Brill, 2002
- Ulrike Hascher-Burger, *Singen für die Seligkeit. Studien Zu Einer Liedersammlung der Devotio Moderna*, Brill, 2007
- Ingrid Wormgoor, *Uit vrije wil en voor zijn zielenheil*, Waanders, Zwolle, 2007
- Lydia Wierda, *De Sarijs-handschriften, Laat-middel-eeuwse handschriften uit de IJsselstreek*, Zwolle, 1995

Periodisering van de Moderne Devotie. De ingetekende grijze balk tijdens het verblijf van Thomas a Kempis op de Agnietenberg geeft de periode van het Utrechts Schisma weer, Thomas verbleef toen enkele jaren elders.
(Tekening auteur)

Beroemd laatmiddeleeuws handwerk

Handschriften uit Zwolle

Lydie van Dijk

In Zwolle zijn in de tweede helft van de vijftiende eeuw prachtige verluchte handschriften geproduceerd. In deze periode groeide de aanhang van de Moderne Devotie, een stroming in de katholieke kerk die zich ondermeer tegen de zedelijke verzuiming keerde. Deze beweging werd eind veertiende eeuw gesticht door Geert Grote en verspreidde zich snel in het IJsselgebied. De volgelingen van Geert Grote speelden een belangrijke rol bij de productie van handschriften en boeken.

De Zwolse Bijbel

Het kostbaarste in Zwolle geproduceerde boek en tegenwoordig een van de topstukken van de

afdeling bijzondere collecties van de Utrechtse universiteitsbibliotheek is de Zwolse Bijbel. Deze monumentale bijbel bestaat uit zes delen met een afmeting van 56 x 48 cm en 15 cm dik. Hij is geheel met de hand gemaakt. Door de colofons in de zes delen en een aantekening is veel bekend over deze bijbel. Het eerste deel werd voltooid op 24 november 1464, het zesde en laatste deel op 24 november 1476. In het laatste colofon wordt de opdrachtgever genoemd: Hermannus Droem, tot zijn overlijden in 1476 deken van het kapittel van St. Marie in Utrecht. Toen de Utrechtse kapittels door Napoleon werden opgeheven, verviel de Zwolse Bijbel aan de staat. Rond 1840 werd hij overgedragen aan de universiteitsbibliotheek.

Droem gaf de opdracht voor deze bijbel aan het Fraterhuis in Zwolle. Hier woonden en werkten de Broeders des Gemeenen Levens. Zij voorzagen voor een deel van hun onderhoud in het kopiëren van handschriften. Droem betaalde 500 goudgulden voor het vervaardigen van de zesdelige bijbel, destijds een enorm bedrag. De bijbel is geschreven op kalfsperkament, een kostbaar materiaal. Voor de circa 3500 pagina's zijn zo'n 850 kalfshuiden nodig geweest.

De Zwolse Bijbel is gekopieerd door de beste schrijver van het Fraterhuis, Jacobus van Enckhuysen. Hij wordt als zodanig genoemd in de kroniek van het Fraterhuis. Hij had als librarius de leiding over het scriptorium. In de periode van 1464 tot 1476 heeft hij bijna onafgebroken aan deze opdracht gewerkt. De tekst van de Zwolse Bijbel is in het Latijn. Deze komt overeen met de tekst in de vijfdelige bijbel die Thomas a Kempis tussen 1427 en 1439 in het klooster op de Agnietenberg schreef. Deze boeken worden bewaard in de Universitäts- und Landesbibliothek in Darmstadt. De tekst is de Windesheimse versie van de Vulgaat.¹ De bedoeling was om zo, in het kader

Pagina uit de Zwolse Bijbel. (Universiteitsbibliotheek Utrecht)

van de Moderne Devotie in het algemeen en van het Windesheimse kapittel in het bijzonder, te komen tot een uniforme bijbeltekst.

Versiering

De bijbel was oorspronkelijk versierd met 125 gehistorieerde² en gedecoreerde initialen op pagina's met geschilderde versiering aan de randen. Helaas zijn die niet meer allemaal aanwezig. In de zeventiende en achttiende eeuw zijn er negenveertig óf uitgesneden, óf met de hele pagina meegenomen. De bezoekers die in die periode de Mariakerk in Utrecht bezochten, vernielden ook op een andere manier deze bijzondere bijbel: zij lieten hun naam achter op verschillende bladzijden in de bijbeldelen.

De initialen in het eerste deel zijn door andere kunstenaars versierd dan die in de delen twee tot en met zes. Deze zien er veel 'moderner' uit. Deze verluchtingsstijl, die ook voorkomt in een reeks andere handschriften, de zogenaamde Sarijs-handschriften, wordt nu toegeschreven aan 'de

Zwolse Meesters', ook wel 'de Meesters van de Zwolse Bijbel' genoemd. Wie dit waren valt niet met zekerheid te zeggen. In de kroniek van het Fraterhuis worden namen van broeders genoemd die handschriften versierden: Henricus Wachten-donck en Arnoldus Vollenhoe. Zij overleden in 1472. Twee anderen waren Petrus Bree en Hermannus Coevordie. Zij stierven in respectievelijk 1483 en 1484.

Behalve dat de versiering zeer fraai is, was het heel functioneel voor deze bijbel: ieder bijbelboek begint met een vaak met bladgoud versierde gehistorieerde initiaal. De tekststructuur werd zo verduidelijkt. Het begin van een hoofdstuk of nieuw tekstonderdeel werd ook aangegeven door versiering.

De Zwolse Bijbel was niet bedoeld voor gebruik tijdens de mis in de kerk, maar het was een studiebijbel.

Sarijs-handschriften

De hierboven genoemde Sarijs-handschriften zijn ook in de stijl van de Zwolse Meesters versierd,

Een met bladgoud versierde initiaal uit de Zwolse Bijbel. (Universiteitsbibliotheek Utrecht)

Zielen in het vagevuur,
het begin van de Vigilie,
gehistoriseerde initiaal,
Sarijs-handschrift.
(Collectie HCO)

maar niet altijd van een dergelijk hoog niveau. Zij waren ook voor een heel andere doelgroep: het zijn getijdenboeken voor leken en semireligieuzen, vaak vrouwen. Er staan gebeden in voor vaste tijden van de dag. Het zijn kleine, handzame boekjes. Zij zijn geschreven in het Middelnederlands. De teksten zijn gebaseerd op een vertaling uit het Latijn van Geert Grote uit circa 1383. Het lettertype in alle handschriften is hetzelfde, de zogenaamde littera textualis. Hierbij worden de

a en de g in twee verdiepingen geschreven en de f en de lange s staan met een voetje op de regel. De tekst is ook nu nog goed te lezen. Omdat de stijl van de versiering overeenkomt met die van de Zwolse Bijbel, wordt ervan uitgegaan dat deze ook in het Fraterhuis vervaardigd zijn.³

Uit het rekeningenboek van het Domus Parva blijkt dat scholieren van de stadsschool door de fraters betaald werden voor het kopiëren en inbinden van boeken, onder toezicht van de librarius. Ook de fraters kopieerden en verluchtten hier boeken. Dat er toch niet altijd door deskundigen of religieuzen werd gewerkt, blijkt uit de fouten die in de tekst voorkomen. Een aantal heiligenamen is verkeerd gelezen en dus (voortdurend) verkeerd gekopieerd. Eén van deze heiligen is Marijs, een martelaar wiens dag op 19 januari werd gevierd. Zijn naam is gelezen als Sarijs. Daarom wordt deze reeks de Sarijs-handschriften genoemd.

De handschriften beginnen met de heiligenkalender. Niet ieder handschrift heeft deze kalender nog. Of deze verdwenen is of er nooit ingezet is heeft valt niet na te gaan. De volgorde van de teksten na de kalender is als volgt: Maria-getijden, Kruisgetijden, heilige Geestgetijden, Wijsheidsgetijden, Boetepsalmen en Vigilie.

Hoe kostbaarder een handschrift, hoe meer decoraties er in kunnen worden aangebracht. Het aantal miniaturen en fraai versierde hoofdletters was afhankelijk van de opdrachtgever. Ook hier is de versiering een verduidelijking van de tekststructuur. In de meest kostbare getijdenboeken beginnen de nieuwe teksten met een paginavullende miniatuur. Deze voorstellingen zijn vaak overgenomen uit gedrukte boeken, ondermeer uit de Biblia Pauperum. Dit is geen bijbel en ook niet voor de armen bedoeld, zoals de titel doet vermoeden. Het is een gecompliceerde presentatie van scènes uit het Oude en Nieuwe Testament in tekst en illustraties. Deze voorstellingen zijn afgedrukt van houtsneden.

Het hoogste niveau van versiering van de initialen zijn de gehistoriseerde initialen. Deze initialen zijn vaak ongeveer tien regels hoog en verguld. Daarop volgen de bladinitialen. Zij komen maar in een deel van de Sarijshandschrijf-

ten voor. Het zijn initialen met bloemen, bladeren of vruchten. Ze zijn zes tot tien regels hoog. De dentelle-initialen komen in alle handschriften van de groep voor. Ze zijn twee tot elf regels hoog. De naam is afgeleid van het Franse woord voor kant, omdat de versiering in de gouden initiaal op kantwerk lijkt. Een penwerk-initiaal is beperkter van omvang, maar evenals de eerder genoemde initialen zit hieraan vaak een versiering met de pen in de marge vast. Om in de tekst het begin van een zin of een alinea aan te geven is de hoofdletter vaak in rood of blauw geschreven en soms groter dan de andere letters.

De versiering in de marge is in de meeste handschriften afhankelijk van de grootte en het belang van de initiaal. Naast het al genoemde penwerk komt ook versiering voor die met penseel in dekverf is uitgevoerd. Een veel voorkomende versiering is een bredere of smallere staaf naast de tekst die in twee punten uitloopt. Vanuit een gouden balletje aan de punten ontspringen ranken met bladeren. Ook losse elementen komen voor in de vorm van kleine ranken en bladeren.

Pagina met dentelle-initiaal en versiering in de marge, Sarijs 1, 40v. (Collectie HCO)

Pagina's met penwerk-initiaal en versiering in de marge, Sarijs 2, 170r. (Collectie HCO)

Madonna, het begin
van de Maria-getijden,
Thabor handschrift.
(Stichting Ottema-
Kingma, Tresoor,
Leeuwarden)

Een karakteristiek en veel voorkomend verluchtingselement in de stijl van de Zwolse Meesters is de karbonkel. Dit is een gouden bolletje waaraan met de pen acht stralen zijn getekend. De stralen zijn soms licht gebogen, soms hebben ze aan het eind een dwarsstreepje.

Het Thabor-handschrift

Hoe de Zwolse Meesters gewaardeerd werden blijkt niet alleen uit de opdracht die vanuit Utrecht door Hermannus Droem aan het Fraterhuis werd gegeven, maar ook uit het handschrift van het klooster Thabor bij Sneek. Het klooster behoorde tot het kapittel van Windesheim. Het zogenaamde Thabor-handschrift, ook een getijdenboek, werd in 1488 geschreven door frater Petrus van Bolsward en de gouden letters zijn het werk van broeder Hendrik. De tekst is anders dan die van de Zwolse handschriften en bevat niet de fouten die in de Sarijs-handschriften voorkomen. Broeder Hendrik werkte in de stijl van de Zwolse Meesters en moet over dezelfde voorbeelden beschikt hebben als degenen die de Sarijs-handschriften hebben gedecoreerd. Omdat op het schutblad een expliciete aanwijzing staat wat er nog moet gebeuren nadat frater Petrus het had gekopieerd (broeder Hendrik moet zeven gouden letters maken, in de ongenummerde katernen), valt het aan te nemen dat dit niet in het klooster Thabor is gedaan. Gezien de stijl van de gouden initialen en de contacten die er natuurlijk waren tussen Thabor en kloosters van de Moderne Devotie in Zwolle, ligt het voor de hand aan te nemen dat de letters in dit handschrift in Zwolle zijn aangebracht. Wie deze broeder Hendrik was is niet bekend.

De hierboven beschreven prachtige handschriften tonen aan hoe belangrijk Zwolle was voor de productie van deze boeken in de periode van de Moderne Devotie. En hoe de fraters, geholpen door leerlingen van de stadsschool, een bloeiende handel dreven. Zij maakten niet alleen handschriften op bestelling. In het rekeningenboek van het Domus Parva staat een opsomming van hoeveel boeken er in 1488 in voorraad waren: 45 psalters, 25 evangelieboeken, 20 boeken met hymnen,

150 boeken met de titel 'dominus qua pars', 50 exemplaren van Boëthius en 40 getijdenboeken. Waarschijnlijk zijn dit niet allemaal handschriften en waren hier ook gedrukte boeken bij. De vroegste druk van het Fraterhuis stamt uit 1477 van Johannes de Vollenhoe. Daarna waren er tot 1523 verschillende drukkers werkzaam.⁴

De Sarijs-handschriften zijn tegenwoordig verspreid. Zij bevinden zich in bibliotheken en archieven in heel Europa en in de Verenigde Staten. Enkele zijn in particulier bezit. Omdat de fraaie versieringen en het perkament lichtgevoelig zijn, zijn ze niet vaak door het publiek te bewonderen. Het Historisch Centrum Overijssel heeft drie Sarijs-handschriften in zijn collectie.

In het kader van een samenwerking tussen het HCO, museum De Fundatie en het Stedelijk Museum Zwolle worden dit najaar tentoonstellingen georganiseerd waarbij de Moderne Devotie centraal staat. Het HCO heeft een expositie gemaakt waarin naast zijn drie eigen exemplaren veertien Sarijs-handschriften uit andere collecties en twee delen van de Zwolse Bijbel te zien zijn.

Noten

1. De vulgaat is een bijbelvertaling in het Latijn, geschreven in 'allegaats' Latijn. In 1546 werd deze vertaling op het Concilie van Trente als gezaghebbend aanvaard.
2. Een gehistorieerde initiaal is een initiaal die versierd is met een voorstelling die de inhoud van het bijbelboek weergeeft.
3. Voor dit artikel is uitgebreid gebruik gemaakt van: Lydia Wierda, *De Sarijs-handschriften, Laat-middeleeuwse handschriften uit de IJsselstreek*, Zwolle, 1995
4. Jos.M.M. Hermans, *Zwolse boeken voor een markt zonder grenzen, 1477-1523*, 't Goy 2004

Amoene van Haersolte

Eerste winnaar P.C. Hooft-prijs

Otto Cazemier

Amoene van Haersolte, 1890-1952. (Foto Ab Hakeboom sr.)

Toen Charlotte Mutsaers vorig jaar de P.C. Hooft-prijs kreeg, kwam de naam Amoene van Haersolte weer bij mij boven. Van Haersolte is een relatief onbekende auteur, maar zij was het die in 1947 als eerste de P.C. Hooft-prijs won. Behalve in Utrecht en Dalfsen, woonde ze vijftien jaar lang in Zwolle. Het verhaal van een jonkvrouw die schrijfster werd.

Jonkvrouw

Amoene van Haersolte werd in 1890 in Utrecht geboren als jonkvrouw Ernestine Amoene Sophia van Holthe tot Echten. Haar opvoeding was voor die tijd erg vooruitstrevend, ze ontwikkelde al jong haar eigen mening. Ze kreeg les in moderne letterkunde en las veel. Ze wist al vroeg dat ze schrijfster wilde worden. Ze zou een bij tijd en wijle zwaar en eenzaam leven tegemoet gaan. Over Van Haersoltes slechte gezondheid zou haar dochter later zeggen: 'Mijn moeder heeft een hel doorgemaakt'.

In 1916 trouwde Amoene met Johan Frederik, baron Van Haersolte, die in 1880 in Zwolle was geboren. De jonggehuwden vestigden zich in die stad. Van Haersolte was tijdens het huwelijk vaak ziek. Ze leed onder meer aan verschrikkelijke aan-gezichtspijnen. De doktoren meenden dat buiten wonen wellicht gunstig zou werken op haar kwaal. In de buurtschap Gerner bij Dalfsen bezat de heer Van Haersolte wat bos en enkele boerderijen. Daar liet hij in 1930 een huis bouwen dat al snel 'huize Gerner' werd genoemd. Amoene hield van het Overijsselse landschap en interesseerde zich voor de geschiedenis en folklore. Ze bezocht musea en luisterde gefascineerd naar verhalen van de pachtboeren van haar echtgenoot. In haar boeken komt deze plattelandswereld regelmatig terug. Verder had ze geregeld (veelal schriftelijk) contact met literaire vrienden, zoals F. Bordewijk en Victor van Vriesland.

Gedurende de eerste zeven huwelijksjaren werden vier kinderen geboren. Twee kinderen stierven heel jong. De tweede zoon, Roelof Arent Volkier, geboren in 1919, overleefde gelukkig zijn ziekelijke eerste levensjaar. En ook haar tweede dochter Marie Louise, geboren in 1923, bleef gezond. Vermaard was Roelofs verstrooidheid. Ik herinner me dat wanneer hij op de fiets naar

Dalfsen kwam om catechisatie bij mijn vader te volgen, hij steevast zijn fiets tegen de pastorie liet staan en lopend naar huize Gerner terugkeerde. Hij trouwde in 1957 met Ans Dijk. Roelof zou hoogleraar worden in Rotterdam en Leiden en verschillende publicaties op zijn naam zetten. Hij overleed in 2002. Marie Louise trouwde in 1948 met Ocker Jacob Adriaan Repelaer van Driel, en woonde in Twente. Ze overleed eerder dit jaar.

Slapeloze nachten

Aanvankelijk schreef Van Haersolte haar teksten met de hand. Haar werkvertrek was de bibliotheek, aan de voorzijde van het huis. Tijdens haar schrijfwerk zette ze altijd keihard de radio aan, dat stimuleerde haar enorm. In 1927 verscheen haar eerste roman, *De Laatste*. Eerder waren al essays

en artikelen van haar hand verschenen. Later, toen haar gezondheid steeds slechter werd, maakte ze notities, vaak in slapeloze nachten. Ze dicteerde de tekst dan aan haar verzorgster en secretaresse, Siska Kuipers, die deze voor haar typte. Kuipers was een goede vriendin van mijn ouders. Zij kenden Van Haersolte zelf van de hervormde kerk, waar mijn vader predikant was. Amoene was zeer godsdienstig, maar randkerkelijk.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog bracht de heer Van Haersolte een klein jaar door in concentratiekamp Buchenwald. In de hongerwinter werd huize Gerner door de Duitsers gevorderd en evacueerde het gezin Van Haersolte naar huize Ankum. Pas na de oorlog begon de eigenlijke literaire loopbaan van Amoene van Haersolte.

Huize Gerner in 2011. De familie Van Haersolte verkocht het huis met bijbehorend land en boerderijen een paar jaar na het overlijden van de schrijfster. Tegenwoordig is het een conferentieoord. (Foto Jan van de Wetering)

Bloecitijd

In de periode waarin haar gezondheid het slechtst was, valt Van Haersoltes letterkundige bloeitijd. Want met de dood in zicht wilde ze zich haasten nog zoveel mogelijk boeken te produceren. Zelf schreef ze daarover: 'Ik begin in te zien dat ook deze nabije confrontatie met dood en sterven in ieder geval nuttig kan zijn voor mijn werk.' In 1946 verscheen dan ook de novellenbundel *Sophia in de Koestraat*, met verhalen over het Overijsselse platteland. Van Haersolte kreeg hiervoor de P.C. Hooft-prijs van 1947, de Staatsprijs voor Letterkunde. Het hoogtepunt van haar carrière! Ze hoorde het nieuws nota bene van een chirurg, toen ze na een operatie in het rooms-katholieke ziekenhuis in Zwolle ontwaakte uit de narcose. In 1949 verscheen vervolgens de roman

De komeet en het Harlekijntje, geïnspireerd door kasteel Rechteren bij Dalfsen. En in 1951 volgde de autobiografische roman *Lucile*.

Amoene van Haersolte overleed in 1952 en ligt begraven in de grafkelder van de Van Haersoltes op de begraafplaats Bergklooster te Zwolle. Mijn vader volstond tijdens de begrafenis met een kort gebed en citeerde enkele regels van Jacqueline van der Waals: '... ga ik met gesloten ogen naar het onbekende land.' In 1953 verscheen postuum de novellenbundel *De Roerkep*.

Als je nu haar boeken leest, merk je hoe snel het Nederlands is veranderd. Zo kent het titelverhaal *Sophia in de Koestraat* woorden als 'plezierig' en 'jelui', en zinnen als 'Sophia, dat is magerte opgevoerd tot idylle, glad velletje over de botjes getrokken; Sophia, dat is niets schier dan oogen

Meester's moeder

'Sint Maarten is de tijd der vallende sterren en als er een ster valt dan sterft er een mensch.

Want heel dat droeve najaar is Meester's moeder al niet meer zo recht bij ons, gaat ze iederen dag een voorzichtigen stap van ons heen. Ze is nu één met de stemmen, ze heft het eerwaardig hoofd al luisterend rechtop. Ze gaat als een slaapwandelaarster over den duisteren esch.

Het zal zoo straks niet moeilijk meer zijn. Het is reeds de vraag of Meester's moeder nog leeft.

Nu is de winter gekomen; in brokken paars, violet, in striemende regen, in grauw en in grijs ligt mijn schemerige esch nu stervensbereid. In de verte, flauw zichtbaar de armste boerenhoven, geen huizen zou je zeggen, stallen voor vee, maar waar in dit vereenzaamd land ook menschen zijn ondergebracht. Op het verlaten veld, daar een oude roeste kar, hier een vogelverschrikker met flarden van lompen, 't lijkt doelloos, en ordeloos is 't zeker, en toch, in deze verlatenheid, geloof me, Gods zorgende hand is hier ook.

Een vale morgen, einde December.

Meester was hen knollentrekken, ook maar een half uurtje. Hij stond kromgebukt over den esch en zijn ziel was bedroefd.

Nu is er niemand die Meester's moeder tegen zich zelve beschermt.

Nog is er een oogenblik van moeilijk hoorbare stilte: 't Luustert' zeggen de meijers, rusten de moede groote handen een oogenblik boven de schop, zien er den verraderlijk stillen hemel, de bladerlooze boommen even op aan; 't luustert' zeggen de vrouwen, zij strekken den pijnlijken rug, de handdweil hoog boven den emmer, heffen naar de oneindigheid het luisterend oor, en wanneer vrouwen zoo spreken is de gemerkte dag zoo radeloos stil. Dan ruizelen de stemmen met onweerstaanbare kracht, zoo verlokkend nu, zoo adembeklemmend, zoo zwiepend. Het is maar de vraag: hebben u en ik ze ook niet gehoord?

Kom! Meester's moeder, op de eeuwige velden, daar is het zoo goed.'

Fragment uit novelle 'De Stemmen', in: Amoene van Haersolte, *Sophia in de Koestraat* (Amsterdam 1946), 55, 56.

en iets ijs dat verschiet.' Woorden en zinsconstructies dus die niet meer in ons vocabulaire voorkomen.

P.C. Hooft-prijs

De door Van Haersolte gewonnen P.C. Hooft-prijs van 1947 werd overigens pas een jaar later uitgereikt, op 25 februari 1948. Van Haersolte was de eerste auteur ooit die deze prijs in ontvangst mocht nemen. Ze deelde de prijs met Arthur van Schendel (postuum), wiens roman *Het oude huis* ook werd bekroond. Hun beider werken werden geprezen als 'het beste Nederlandse belletristisch prozawerk uit de periode 1944-1947.' De jury bestond uit Dirk Coster (voorzitter), Gerard Brom, L. Brummel, Garnt Stuiveling, vriend Victor van Vriesland en H.J. Michaël (secretaris).

Het juryrapport vermeldde: 'In het voor-naamste verhaal van deze bundel *'De Stemmen'*, weet de schrijfster het Overijsselse land uit de achttiende eeuw indrukwekkend voor ons op te roepen: eenzame landschappen, statige kastelen en stulpen, waar primitieve, maar zeer dieplevende mensen wonen'. De minister van O, K en W voegde daar nog aan toe dat 'de ontdekking van een bij het publiek minder bekend werk als dat van mevrouw Van Haersolte hem een bewijs te meer was hoe nauwgezet de jury haar taak heeft opgevat.' Van Haersolte was overigens door ziekte niet in staat de prijs zelf in ontvangst te nemen. Haar man ontving de P.C. Hooft-prijs uit handen van de minister. Van Haersolte kreeg merkwadig genoeg slechts 1000 gulden, waar Van Schendels erfgenamen 1500 gulden kregen. Van het geld kocht Van Haersolte een nieuw bed.

De toekenning van de P.C. Hooft-prijs aan Van Haersolte is overigens omstreden en er bestaan verschillende theorieën over. Sommige critici prezen haar werk, maar ze kreeg ook een aantal vernietigende kritieken. Zo schreef een recensent in *Vrij Nederland*: 'De bekroning van dit boekje met de staatsprijs voor letterkunde kunnen wij dan ook alleen maar als een vergissing zien.' Haar stijl werd door sommige critici niet begrepen, maar haar waarnemingsvermogen werd geprezen. Van Haersolte constateerde destijds: 'Natuurlijk zijn niet alle critieken even vol

Bibliografie Amoene van Haersolte

1927: *De Laatste*, roman

1946: *Sophia in de Koestraat*, novellen

1949: *De Komeet en het Harlekijntje*, roman

1951: *Lucile*, roman

1953: *De Roerkop*, novellen (postuum)

van begrip, verschillende voelen het werk niet aan. Maar dat kan bij mijn soort van persoonlijkheid niet uitblijven. (...) De critici vallen over het algemeen over de zinsbouw, men vindt die nogal eens gekunsteld. Dat is heelemaal niet de bedoeling, ik zing net als de vogeltjes, zoo als ik gebekt ben.'

De P.C. Hooft-prijs is een van de belangrijkste Nederlandse literatuurprijzen. De prijs werd ingesteld in 1947, toen de driehonderdste sterfdag van Pieter Corneliszoon Hooft werd herdacht. De oeuvreprijs wordt jaarlijks uitgereikt en werd tot 1955 toegekend voor losse werken. De eerste toekenning in 1947 was dan wel omstreden, feit is in elk geval dat een vrouw, in de jaren veertig en afkomstig uit deze contreien, als eerste de prestigieuze P.C. Hooft-prijs won.

* Dit artikel verscheen in een eerdere versie in *De Groote Klok*, nr. 2, februari 2010. Met dank aan Wouter Geerling voor redactie en nader onderzoek.

Bronnen

'De staatsprijs voor Letterkunde', *Zwolse Courant*, 26 februari (1948), 2

E-mailcontact W.F. Geerling met Letterkundig Museum, september (2011)

Haersolte, Amoene van, *Sophia in de Koestraat* (Amsterdam 1946)

Knipselarchief Letterkundig Museum

Thijssens, Jos, Bart Vandenberghe en Frank Verbeeck, *Taalkracht tien 6 – bronnenboek* (Oostmalle 2000)

165, 166. Online op Google books

http://nl.wikipedia.org/wiki/Victor_E._van_Vriesland
Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde, 1966, www.dbnl.org. www.pchooftprijs.nl

De Ketelkolk

Gerrit van Vilsteren

Op de website van het Historisch Centrum Overijssel stond in 2008 een opsomming van landgoederen en buitens in Overijssel. Tot mijn verwondering ontbraken De Ketelkolk in Frankhuis en Twistvliet, gelegen aan het Zwartewater. Van het eerste buiten is tegenwoordig niets, van het tweede nog iets terug te vinden. Deze bijdrage gaat in op de geschiedenis van dit schijnbaar al vergeten buiten De Ketelkolk. Daar ben ik geboren, daar heb ik mijn vroegste jeugd doorgebracht.

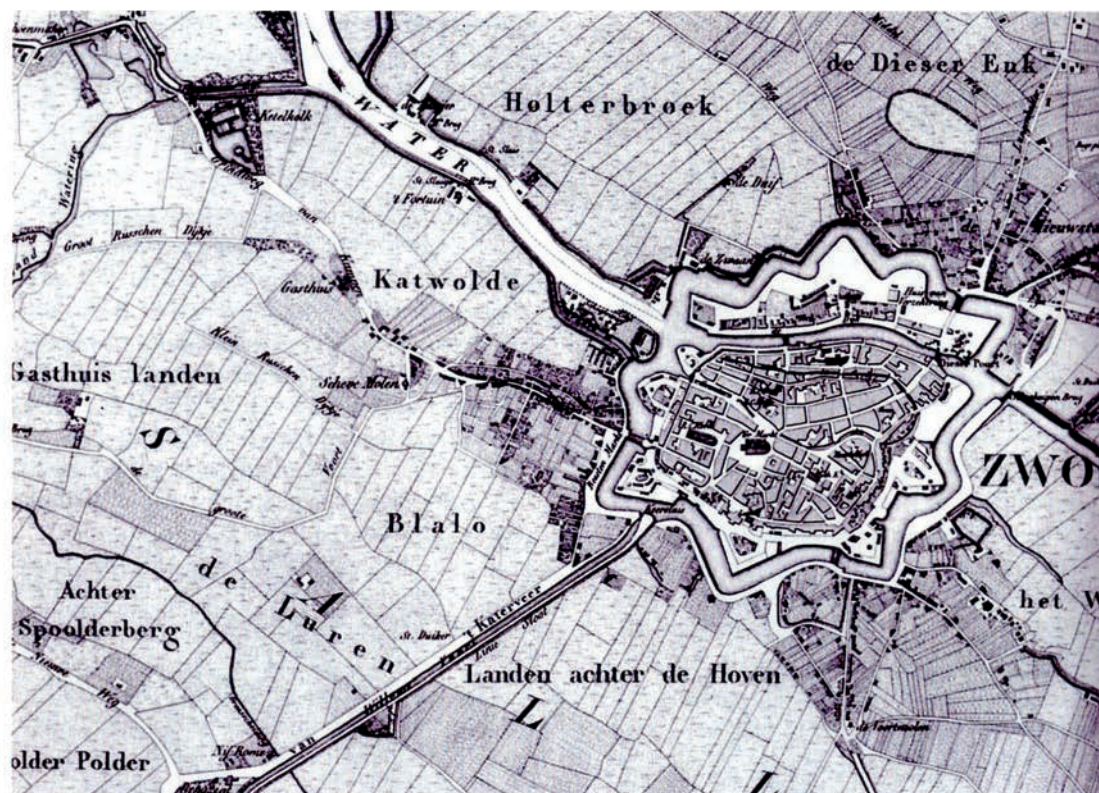
Frankhuis lag buiten Zwolle, ongeveer vijftien minuten lopen door de Kamperpoort in de richting Hasselt en Kampen. Je kwam er via de Hoogstraat en de Gasthuisdijk. Er bestaat een onderscheid tussen het deel dat destijds tot de gemeente Zwolle behoorde, het eerste Frankhuis,

en het deel dat in de gemeente Zwollerkerspel lag: het tweede Frankhuis. De Ketelkolk lag in het eerste Frankhuis, ingeklemd tussen de Gasthuisdijk – toen nog een grintweg – en de Katerdijk langs de Oude Trekvaart.

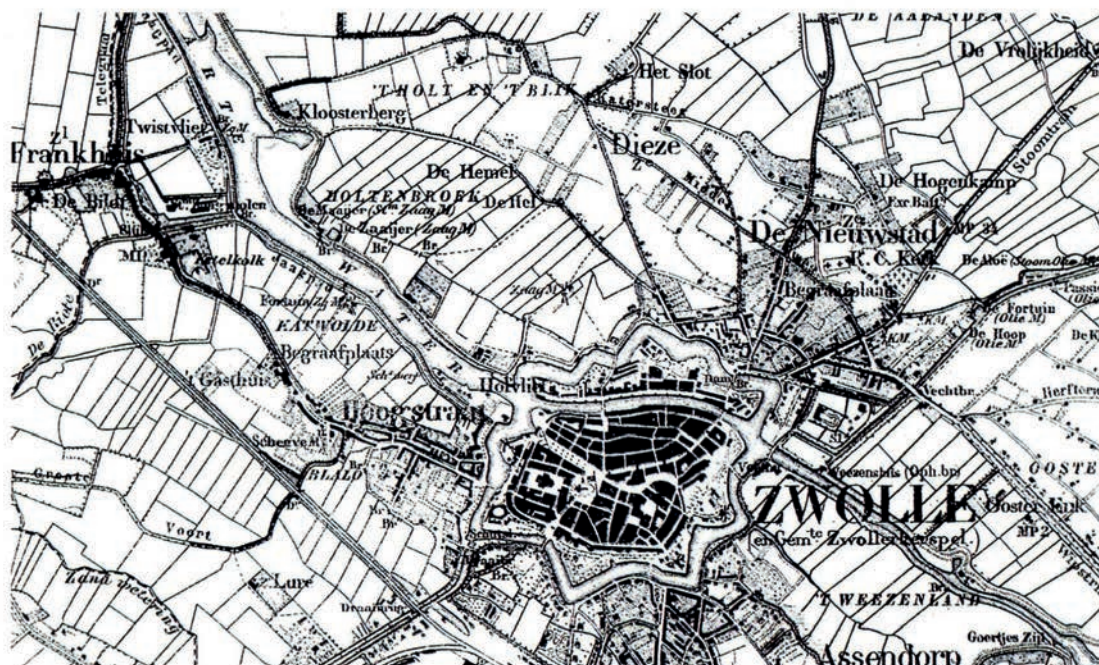
In dit bijna vergeten stukje Zwolle lag het buiten De Ketelkolk, een idyllisch verblijf voor notabelen uit de stad. Daar kwam aan het eind van de negentiende eeuw een eind aan, de notabelen keerden terug naar de stad. Het buiten verloor glorie en bestaansrecht en kwam in handen van speculanten. Het viel in delen uiteen, die elk een eigen ontwikkeling kenden. Vooral de opkomende nijverheid en industrie eisten ruimte op. Delen van het voormalige buiten verloren daardoor hun oorspronkelijke functie als tuin, water en woonverblijf. Na de Tweede Wereldoorlog kreeg de wederopbouw met de

Huize De Ketelkolk omstreeks 1900. (Particuliere collectie)

Fragment uit de kaart van Zwolle uit 1841. Linksonder, links van het Zwartewater, is het buiten De Ketelkolk duidelijk zichtbaar. (Collectie HCO)

Fragment uit de kaart van Zwolle omstreeks 1885, met links boven het midden het buiten De Ketelkolk. (Collectie HCO)

De Ketelkolk op de kadasterkaart van 1832.

industrialisering en modernisering van Zwolle volop aandacht. Ruimte werd geschapen voor industrie, voor bedrijven die uit de binnenstad werden verdreven, en voor nieuwe bedrijven. Aan de westzijde van de stad werd alle grond voor industrieterreinen bestemd. Daar ook vond de aanleg van het kanaal tussen de IJssel en het Zwarte-water, het Zwolle-IJsselkanaal, plaats. Dat is de periode waarin een groot deel van mijn jeugd speelde: de totale overgang naar industrieterrein.

De toegang van het buiten met zuilen aan de Gasthuisdijk, omstreeks 1910. (Particuliere collectie)

Woonplaats Zwolse notabelen circa 1800 - 1880

Ons eerste aanknopingspunt vormt een verhaal in de *Zwolse Courant* van 1959, gebaseerd op de beschrijvingen van mr. C.W. van der Pot uit het begin van de twintigste eeuw.¹ We citeren uit het krantenartikel:

‘Tegen de Gasthuisdijk lag het restant van een buitentje, de Ketelkolk, waar in 1887 een stoomwasinrichting was gevestigd. Het buitentje dateerde van rond 1800 en werd toen bewoond door Arnoldus Polier, metselaarsbaas, die tot de voormannen van de Zwolse patriotten behoorde had. Hij kwam bij de omwenteling in januari 1795 in het voorlopig stadsbestuur en werd een der “Provisioneele Representanten van het Volk van Overijssel”, die een paar jaren het gewest bestuurden.’ ... ‘Men moet even zoeken, maar opzij van de Gasthuisdijk is het huis “De Ketelkolk” er nog steeds, geklemd tussen Essotanks en de houthandel van Eindhoven.’² Vlak er om heen zijn plaatijzeren loodsen, houten keetjes en moestuintjes. Het huis zelf, dat men van de weg af nauwelijks ziet, heeft ondanks zijn verval nog bepaald allure. Het is vuilwit met beneden vijf openslaande deuren en daarboven een royaal overdekt balkon. Deze constructie geeft het geheel even iets van een ouderwetse plantage-woning in het zuiden van de Verenigde Staten. Er wonen tegenwoordig vier gezinnen in. De voor het huis gelegen kolk is indertijd gedempt: vanwege de stank en de insecten. De zuiltjes van het oude buiten staan nog langs de Gasthuisdijk. Ze vormden het begin van een meer dan honderd meter lange oprijlaan.’

Hieruit kunnen we afleiden dat Arnoldus Polier het huis De Ketelkolk rond 1800 bewoonde. Hij woonde er nog in 1825, zo blijkt uit het verslag van Ter Pelkwijk van de watersnood van 1825: ‘Op zondag 6 februari kwamen de vluchtelingen binnen – het raadslid Polier was op de Ketelkolk op het nippertje aan een wisse dood ontsnapt – en zij werden naar het Reventer gedirigeerd; daar hebben 200 mensen gezeten.’³

Bij de invoering van het Kadaster in 1832 komen we Arnoldus Polier opnieuw tegen. In het door landmeter S. van Lith gemaakte minuutplan van

Men presenteert te HUUR, tegen *primo Februarij* aanstaande, een ZO-
MER en WINTER VERBLIJF, genaamd *de KETELKOLK*,
gelegen een kwartier uur gaans buiten Zwolle, met eene private Visscherij.
Adres bij den Heer A. POLIER, buiten de Kamperpoort te Zwolle, brieven
Franco.

Sectie E staat dat de op de kaart vermelde Sectie-
nummers 41 tot en met 55 toebehooren aan Arnol-
dus Polier. Slechts een klein deel behoorde hem
niet toe. Ongetwijfeld was De Ketelkolk toen een
fraai geheel: de kolk en het landgoed omrand met
bomen.

Het kinderloze echtpaar Polier-Schutte bood
– toen ze al op leeftijd waren – in de *Zwolse Cour-
rant* van 15 november 1833 De Ketelkolk te huur
aan. Het huis was waarschijnlijk vrijgekomen
door het overlijden van ‘den WelEdelen Gestren-
gen Heer A.U. Grevenstein, Gepensioneerd Lt.

*Advertentie in de
Zwolse Courant van
november 1833.*

Huis De Ketelkolk getekend vanaf de achterzijde door pater Hilarius Houtenbos o.p. in 1954. (Collectie HCO)

Kolonel en Kapitein Lieutenant ter Zee, in den ouderdom van bijna vier- en zestig jaren. Huize Ketelkolk bij Zwolle, den 19 Junij 1833.⁴ Of ze huurders vonden, weten we niet. Wel weten we dat De Ketelkolk een paar jaar later, in 1840, werd gekocht door wijnhandelaar Antonius Petrus Gerhardus Hens voor 1100 gulden. Deze Hens had ambitieuze plannen met het buiten. Hij verbouwde het ingrijpend. Toen ontstond de fraaie, statige voorzijde die wij hebben gekend. Op de tekening van pater Hilarius Houtenbos uit 1954 is goed te zien dat het huis als het ware een samenvoeging van twee huizen is. Hens verbouwde en vergrootte het oude huis met de statige nieuwe voorzijde. Het voorste deel was duidelijk hoger dan het achterste deel.

In het najaar van 1856 kreeg De Ketelkolk voor de prijs van 6.750 gulden andermaal een nieuwe eigenaar: jonkheer Johan Willem van Thije Hannes van Empel van Meerwijk, raadsheer in het 'Provinciale Geregtschhof' in Overijssel. Na diens overlijden kocht broer Jan Frederik van Thije Hannes, Generaal Majoor Inspecteur der Genie te Den Haag, het buiten in mei 1875 voor 12.000 gulden.

Het is de vraag of Jan Frederik er ook daadwerkelijk gewoond heeft. Hij werkte en woonde namelijk in Den Haag. Lang heeft hij geen plezier van de aankoop gehad. Hij overleed amper een jaar later, waarna zijn weduwe en kinderen overgingen tot een openbare verkoop van dit bezit. Kennelijk was het voor geen van de kinderen aantrekkelijk of mogelijk het buiten aan te houden of te kopen. Waarschijnlijk waren ze ook niet geïnteresseerd. Ze waren elders opgegroeid en woonachtig en kenden De Ketelkolk amper.

De veiling vond plaats in Odeon. Hoewel De Ketelkolk perceelsgewijs werd aangeboden, kwam het voor f 11.238 volledig in handen van Hendrik Reuvekamp, een landbouwer uit Dieze en zijn vrouw Willemina Wolters. Het buiten bleef daardoor nog een tijd een samenhangend geheel van huis, kolk, tuinen en bomen, al heeft Reuvekamp er niet zelf gewoond. In 1878 bood hij het buiten namelijk in de *Zwolse Courant* te huur aan. Bijna negen jaar na de aankoop overleed hij. Op 30 juli

1885 brachten zijn erven De Ketelkolk, met nog steeds een totale omvang van 2 ha 14 are 17 ca, opnieuw in openbare verkoop. Het huis was kennelijk bewoond geweest door de boekhandelaar Tjeenk Willink. In het bericht van overlijden van W.E.J. Tjeenk Willink, oud 69 jaar op 1 oktober 1885, staat als adres: Huize Ketelkolk bij Zwolle.⁵

Gerhardus Hendrikus Spitman (Gerrit of Hendrik genoemd), 'lederkooper en schoenmaker te Zwolle', werd de koper. Hij betaalde slechts f 8.500, aanmerkelijk minder dan waarvoor Hendrik Reuvekamp het tien jaar eerder had gekocht. Spitman kocht het buiten als handelaar in onroerend goed met de bedoeling het met winst weer te verkopen. Nauwelijks een jaar later – op 13 augustus 1886 – bracht hij het buiten, opgesplitst in zes afzonderlijke percelen, in veiling. Het resultaat van de veiling was als volgt:

- De percelen IV (tuinmanswoning en stal, koets-huis) en IX kwamen in handen van mevrouw Kornelia Korsten, dienstmeid te Arnhem;
- Perceel VIII ging naar Johannes Arnoldus Smits, adjunct commies ter secretarie van de gemeente Zwolle. Hij kocht ook de kolk voor f 40;
- De percelen V (koepel) en VII werden gekocht door Albertus Theodorus Spitman te Zwolle, die er een huis wilde bouwen en een tuinderij wilde beginnen;
- De percelen III (herenhuis en erf) en VI werden verworven door Jan Kruijt, die van plan was daar een wasserij te beginnen. Daarmee kwam ook De Ketelkolk in de opkomende stroom van industriële ontwikkeling.

Overgangsfase 1890 - 1960

De koop van De Ketelkolk door lederkooper Spitman in 1886 betekende uiteindelijk het einde van een fraai landgoed, dat lange tijd door gerespecteerde inwoners van Zwolle werd bewoond. Spitman keek er anders tegen aan. Hij onderkende de toenemende vraag naar ruimte voor industriële activiteiten, in een tijd toen overal in Nederland nieuwe activiteiten opkwamen waarin stoomkracht een beslissende rol speelde. Vooral aan de randen van de steden werd voor zulke bedrijven naar ruimte gezocht. Langs de weg van Zwolle naar Kampen en Hasselt was in Frankhuis al een

*Huize De Ketelkolk
omstreeks 1900. (Parti-
culiere collectie)*

nijverheidsactiviteit aanwezig: de stoomzagerij van Eindhoven en Zoon.⁶

Vanaf 1886 kent ieder deel van het voormalige buiten haar eigen geschiedenis. De blikvanger was het fraaie, in 1847 door Hens gebouwde huis De Ketelkolk. We gaan eerst in op de geschiedenis van dit huis.

Jan Kruijt ging het vooral om het huis. Hij wilde er een door stoom aangedreven 'wasch- en strijkinrichting' beginnen. Zijn eerste aanvraag voor een bouwvergunning werd in 1886 afgewezen. Op 19 december 1887 ondernam hij samen met Hendrik Jurriaan van den Berg, met wie hij een vennootschap onder firma was aangegaan (de firma Kruijt en Van den Berg), een tweede poging. Ging het in de eerste aanvraag nog om het verbouwen van het woonhuis tot een wasserij, in de tweede aanvraag was sprake van volledige nieuwbouw van een wasserij: 'Het te maken gebouw zal worden ingericht tot Wasscherij waarin een Stoommachine en ketel zal worden geplaatst tot

het inwerking brengen van verschillende waschtoestellen. Machine en ketel zullen zijn hoogstens van twaalf paardenkracht.'

De vergunning werd verleend, maar wel onder de bepaling dat:

- Het gebouw van de wasserij, evenals de schoorsteen van steen moest worden opgetrokken;
- Achter of naast het gebouw voor het vuile waswater een bezinkingsbassin, met een oppervlakte van minstens 30 m², moest worden gemaakt en dat in de overstort in de sloot een met cokes of andere stof gevuld filter kwam, ter breedte van minstens één meter, zodat het water kleur- en reukloos in de sloot kwam;
- De inrichting van de wasserij plaatsvond onder toezicht van de gemeente architect;
- De wasserij binnen zes maanden in werking moest zijn.

In 1889 werd Hendrik Jurriaan van den Berg, 'stoombleeker' in Zwolle, de enige eigenaar voor f 11.020. Hij had blijkbaar compagnon Jan Kruijt

Boven: Stoom Wasch en Strijkinrichting 'De Ketelkolk' in 1910.
(Particuliere collectie)

Onder: Paard en wagen van de Stoom Wasch en Strijkinrichting 'De Ketelkolk', omstreeks 1915. (Particuliere collectie)

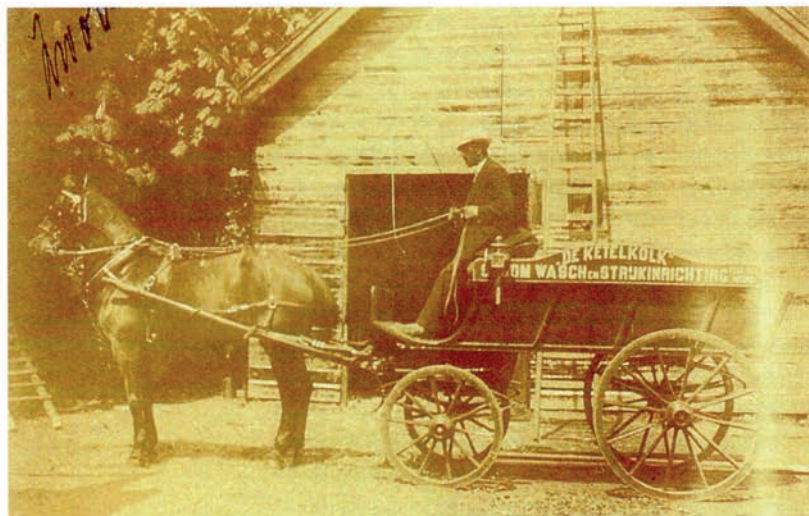
uitgekocht. Van den Berg verkocht zijn bezit al weer op 27 maart 1890 aan Leonardus Wilhelmus Visser, 'kleerenbleeker' te Zwolle. Die werd toen de eigenaar van: 'Een stoomwasscherij en bleekerij met herenhuis, schuur en tuin, totaal 76 are 17 ca, en onroerende goederen voor de prijs van f 10.000.' De verkoper mocht in het herenhuis blijven wonen tot 28 mei 1890, moest de baten en een lijst van abonnees overdragen, en verplichtte zich de klanten binnen een week bij de nieuwe eigenaar te introduceren.

Visser hield de wasserij ruim tien jaar gaande. In 1900 verkocht hij alles aan August Arnout Clemens van den Ven uit Boxtel. 'De Bleekerij genaamd de Haarlemsche Stoomwasch en strijkinrichting staande en gelegen in het Frankhuis te Zwolle, bestaande uit huis, schuur, tuin en stoomwasscherij, totaal 76 are 17 ca, alsmede roerende goederen en 5 jaar garantie voor riolering en werkkleding.'⁷ Voor het onroerend goed betaalde hij f 12.000, voor het roerend goed f 5.000. De waarde van de wasserij was inmiddels aanzienlijk hoger dan in 1890.

Weer tien jaar later, op 12 oktober 1910, verkocht Van den Ven aan Albert Smit, zonder beroep, wonende te Den Haag 'de bleekerij genaamd Haarlemsche Stoom-, Wasch en Strijkinrichting, staande en gelegen in het Frankhuis' met roerende goederen voor totaal 24.000 gulden. Het valt op dat de waarde van het goed in die tien jaar weer zevenduizend gulden hoger was geworden.

Albert Smit veranderde de naam in "De Ketelkolk" Stoom Wasch en Strijkinrichting'. Hij verkocht de zaak echter al snel weer door. Op 22 februari 1916 bood hij de wasserij te koop aan op een veiling in Odeon. De opbrengst bedroeg nu f 13.730, ruim achtduizend gulden minder dan in 1910. Hierin zal de onzekere economische situatie ten gevolge van de Eerste Wereldoorlog ongetwijfeld een rol gespeeld hebben. We weten echter ook van de achterkleindochter van Albert Smit, mevrouw Brunklaus, dat haar overgrootvader niet echt geschikt was voor dit werk en dat een faillissement in het perspectief lag.

Daarmee was een einde gekomen aan het gebruik van het gebouw als wasserij. De kopers uit 1916 waren drie mannen die als slagers actief waren: Theodorus Johannes Maria de Munnink, slager, café- en stalhouder te Zwolle, Isidore Letter, vleeshouwer te Zwolle en Hendrik Josephus Tulp, koopman te Zwolle. De drie investeerden flink. Ze wilden een exportslagerij beginnen. In 1917 werd de waarde van hun bedrijf vastgesteld op 22.500 gulden.⁸ Eind 1918 kreeg de firma een andere naam: 'N.V. Stoomvleeschwarenfabriek en Exportslachterij "Ketelkolk".'

Het is opmerkelijk dat we de naam Theodorus de Munnink tegen komen. Hij woonde namelijk in het huis De Ketelkolk. Misschien was hij wel de regisseur in dit spel. Toch ging het kennelijk niet goed, want binnen enkele maanden (op 21 maart 1919) werd de vleeswarenfabriek en exportslachterij voor enkele duizenden guldens minder verkocht aan Jan Albertszoon Lok, een handelaar in zuivelwerktuigen te Zwolle.

Het lijkt er op dat Jan Lok ook handelaar in onroerend goed was. Hij verkocht op zijn beurt het geheel al een half jaar later aan een viertal touwslagers: de eigenaren van de NV Machinale Garensponnerij 'De Elf Provinciën' te Zwolle.⁹ Die kochten alleen het onroerende goed: voor 20.000 gulden. Jan Lok had de in de fabriek aanwezige machinerieën waarschijnlijk afzonderlijk in de handel gebracht. Omdat hij handelaar was in zuivelwerktuigen, moet dat voor hem niet moeilijk zijn geweest.

Ook de garensponnerij was geen lang leven beschoren. Zes jaar later vond de liquidatie plaats. Op 19 augustus 1925 vond in Odeon de publieke veiling plaats door Herman Johan Buisman, touwslager te IJsselmuiden, die handelde voor de NV Sallandsche Bank uit Deventer en het filiaal van die bank te Kampen. Er werden twee percelen aangeboden:

- Het fabrieksgebouw met tuin, groot 35 are 7 ca;
- Het herenhuis met tuin, schuur, stal en bergplaats, groot 41 are 10 ca en verhuurd aan de heren D. van Male, G. Terpsma en H. Horst voor f 754 per jaar.

Op beide percelen samen werd een bedrag van f 12.675 geboden door Cornelis (Cees) Steenkamer, veehouder te Voorst. Een verdere opsplitsing van dit deel van het voormalige buiten werd daardoor voorkomen. Het fraaie herenhuis werd verhuurd aan de families Van Male, Terpsma en Horst. Aan de adresboeken van Zwolle ontleen we dat Van Male chef was van de zuivelfabriek en woonde op Frankhuis 15-1, botermaker G. Terpsma woonde op Frankhuis 15-2 en H. Horst, remmer bij de spoorwegen, op Frankhuis 15-3. Omdat het huis verhuurd was, heeft Steenkamer waarschijnlijk niet overwogen daar zelf te gaan

wonen. Hij richtte het kantoorgedeelte van de fabriek in als woongedeelte voor zijn jonge gezin, dat toen twee kinderen telde. Op De Ketelkolk werden daarna nog twee dochters geboren.

Het fabrieksgebouw werd door Steenkamer ingericht als boerderij. De grote ruimte aan de oostzijde werd koeienstal met aan één zijde plaats voor ongeveer 25 melkkoeien en daar tegenover paardenstallen en stalling voor jongvee. Ook het voormalige slachthuis werd omgebouwd tot koeienstal. In de schuur werden varkens gehouden, de zolderruimte werd gebruikt voor opslag van hooi en stro. Op de grond langs het weggetje naar de Gasthuisdijk werden suikerbieten en knollen verbouwd.

Eind 1928 kon Steenkamer zijn bezit vergroten tot aan de dijk van de trekvaart,¹⁰ door een stuk grond te kopen van mevrouw Elisabeth Allegonda van de Coolwijk, de weduwe van Johannes Arnoldus Smits.¹¹ Dit was grond die oorspronkelijk niet tot het buiten behoorde en waar later de tuinderij van mijn opa Gait van Vilsteren lag en waar de huurders van huis De Ketelkolk hun volkstuintjes hadden.

Toen Steenkamer het kocht waren er nog elementen die herinnerden aan het 'rijke' en fraaie verleden van De Ketelkolk. Op de luchtfoto uit 1928 zijn de voormalige kolk, bomen, groen en de tuinderijen nog te zien. Natuurlijk was er door de versnippering sinds 1886 wel het een en ander veranderd, maar de meest ingrijpende veranderingen moesten nog komen.

Vóór de Tweede Wereldoorlog was de Gasthuisdijk via Frankhuis de belangrijkste verbinding van Kampen en Hasselt met Zwolle. Mede door de opkomst van het autoverkeer werd in 1937 een nieuwe weg aangelegd, de Kamperweg. Deze begon aan de Veerallee in Zwolle en liep parallel aan de spoorweg naar Kampen tot in Voorst. Daar kon via de spoorwegovergang aangesloten worden op de weg door de Mastenbroekerpolder naar Hasselt, de Werkerlaan. Daardoor beperkte het verkeer over de Gasthuisdijk en in Frankhuis zich voornamelijk tot bestemmingsverkeer. Deze route was aantrekkelijk voor fietsers en voor ver-

Luchtfoto's uit 1928, 1948 en 1952 van De Ketelkolk. Te zien zijn: houthandel Eindhoven, de Trekvaart, de Katerdijk en de Blokmelkfabriek. Het grote witte huis is het oorspronkelijke huis De Ketelkolk. Links ligt de voormalige wasinrichting, later boerderij. Op de foto uit 1928 bestaat de kolk nog. (Foto's Aviodrome)

keer met paard en wagen. Slechts af en toe kwam er een auto door het eerste Frankhuis, meestal was dat een vrachtauto die naar de firma Eindhoven of naar de Blokmelkfabriek (uit 1916) moest. Het voordeel voor ons was dat wij tot in de jaren vijftig rustig op de gladde asfaltweg van de Gasthuisdijk konden spelen. Hoepelen, zweeptollen. Je gaf de tol met een aan een stok gebonden stuk touw een enorme optater. Zo kon je een heel eind verder komen. We begonnen bij de Blokmelkfabriek en probeerden in zo weinig mogelijk beurten de knik bij Mensink te bereiken. We hoefden ons spel alleen maar te staken als er een auto voorbij kwam.

Het is duidelijk dat we aangekomen zijn bij 'de Ketelkolk van mijn jeugd'. Toch waren er ook toen al enkele ingrijpende veranderingen opgetreden. De luchtopname uit 1948 geeft houvast om deze veranderingen in te kaderen.

Op de foto van 1948 is De Ketelkolk te zien, zoals ik mij die nog herinner. Op de opname – genomen vanuit noordoostelijke richting – zijn te zien: houthandel Eindhoven, de Trekvaart, de Katerdijk en de Blokmelkfabriek met ketelhuis, schoorsteen, kolenopslag, bezinkingsbakken en timmerwerkplaats. Op de Blokmelkfabriek zullen we in een tweede artikel uitvoeriger ingaan. Met De Ketelkolk werd toen eigenlijk bedoeld het grote (witte) huis, het weiland, de 'boerderij' van Steenkamer en het voormalige koetshuis. Feitelijk het deel dat vanaf de Gasthuisdijk via de 'poort' en oprijlaan toegankelijk was. Er was al lang geen sprake meer van één groot geheel dat het oude buiten omvatte. In 1948 werd het witte huis in het midden van de foto bewoond door vier gezinnen. Het is omgeven door de groentetuintjes van de bewoners. Op de voorgrond is de tuinderij van mijn grootvader Gait van Vilsteren te zien.

In het grote bakstenen gebouw links op de foto, met de mooie beukenbomen, woonden de familie Steenkamer en enkele andere gezinnen. In dit gebouw waren de stallen voor de koeien en de paarden. Goed herkenbaar zijn daarnaast nog de twee varkensschuren.

Het terrein (linksboven) tot aan de Gasthuisdijk, waar ooit de waterkolk lag, was toen al verdwenen. In het begin van de jaren dertig was de kolk vol gestort met huisvuil en daarna met zand afgedekt. Ik heb de 'echte' kolk nooit gekend, in mijn jeugd was dit al weiland. Een lager gedeelte, tegen de Gasthuisdijk aan gelegen, stond 's winters al snel onder water. Daar leerden wij schaatsen achter een stoel.

Rechts op de foto naast het weiland en achter de timmerwerkplaats van de Blokmelkfabriek lag de tuinderij van Rikels. Toen het buiten De Ketelkolk nog bestond, lagen daar een groenten- en fruittuin en een soort park. Boven op de hoek van de Gasthuisdijk is ook nog goed herkenbaar het grote boerenhuis van een andere tuinderij, van de familie Mensink.

Zwols industrieterrein 1960 - heden

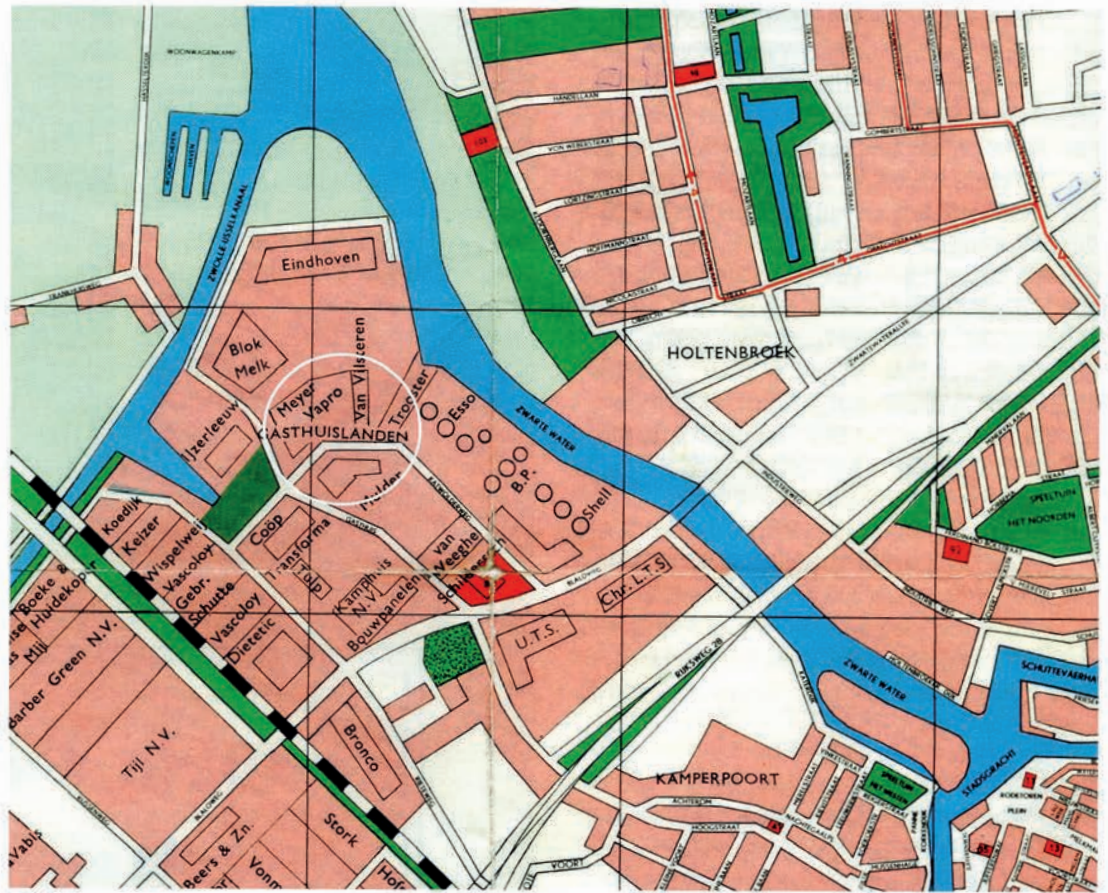
Midden jaren vijftig begon de gemeente Zwolle met de uitbreiding aan de noordwestzijde van de stad. Aan de noordzijde van het Zwartewater ontstond de wijk Holtenbroek. Aan de kant van Katwolde was in 1950 begonnen met het kleine industrieterrein Gasthuislanden van de firma Van Weeghel. Daarna werden plannen in uitvoering gebracht om de hele omgeving industrieterrein te maken. De Blaloweg moest de verbinding tussen beide kanten van het Zwartewater worden. Daarvoor moest onder andere de houthandel van de firma Gebr. Rosendaal wijken. Dit was gelegen op de plek van de voormalige molen De Fortuin en de uitwateringsluis van de polder Katwolde aan het Zwartewater. Op het industrieterrein langs het Zwartewater bouwden Shell, BP en Esso opslagtanks. Die van Esso grensden aan de voormalige De Ketelkolk. Vanaf de hoek van de Gasthuisdijk (op de foto van 1948 vanaf tuinderij Mensink door het weiland, het terrein van de vroegere kolk) wordt de Katwolderweg aangelegd.

Ter realisering van het industrieterrein kocht de gemeente ook alle gronden in het voormalige buiten De Ketelkolk. In 1957 klopste men aan bij de familie Steenkamer. Die wilden hun bezit wel verkopen. Cees Steenkamer en zijn vrouw mochten er nog vijf jaar blijven wonen. Zoon Henk verhuisde met zijn gezin naar Ittersum, waar hij bedrijfsleider werd van een manege. Paarden waren altijd zijn lust en zijn leven geweest. Het verkregen terrein werd door de gemeente gebruikt voor de aanleg van de Katwolderweg en bouwrijp industrieterrein. Aan de Katwolderweg werden in korte tijd percelen industrieterrein uitgegeven.

Het transportbedrijf Gebr. Meijer (VAPRO) kwam in 1958 in het bezit van het terrein aan de noordzijde van het witte huis Ketelkolk. VAPRO bouwde na verloop van tijd enkele hallen voor stalling, werkplaats, garage en opslag. Schuin daar tegenover op de hoek van de Gasthuisdijk en Katwolderweg kwam in 1960 de bouw van confectiefabriek Mulder (nu het pand van TNT). Tegenover de Blokmelkfabriek verrees een jaar later het complex van staalhandel IJzerleeuw.

Zo raakten het oude pand van de wasserij, de boerderij van Steenkamer en het oude witte herenhuis Ketelkolk omgeven, zo niet ingeklemd, door nieuwe activiteiten op bovendien ten minste een halve meter opgehoogde grond. Daaraan kwam in het begin van de jaren zestig een eind. In de loop van 1962 kwam de transactie tussen de gemeente en de firma Gebr. Rosendaal tot stand. De firma werd verplaatst van de Katerdijk naar het terrein van de vroegere wasserij, de boerderij van Steenkamer. Het grote gebouw werd gesloopt, behalve het voorgedeelte dat ingericht werd als kantoor. Het terrein werd verhard en opgehoogd met puin. Een grote loods voor houtbewerking en houtopslag werd gebouwd. Het bedrijf lag daarna ingeklemd tussen het huis De Ketelkolk en de werkplaats van het installatiebedrijf Van Vilsteren aan de noordwestzijde en het depot van ESSO aan de oostzijde. De nieuwgebouwde loods van 75 meter en 20 meter overspanning vormde een lange wand als 'erf'-scheiding met de burens, de bewoners van de Ketelkolk.

Het gebied waar eens
het buiten De Ketelkolk
lag op de kaart van
Zwolle, tweede helft
jaren zestig. Het huis
werd in 1967 gesloopt.
De houthandel Gebr.
Rosendaal staat
aangeduid onder de
naam van de eigenaar,
Trooster. (Particuliere
collectie)

Intussen was de gemeente ook begonnen te proberen de bewoners van huis De Ketelkolk, waartoe ook mijn vader Herman van Vilsteren behoorde, weg te krijgen. De grond op het voorterrein van het huis tot aan de Katwolderweg, waarop de werkplaats stond, werd aangeboden als bedrijfs-terrein. Het aangeboden perceel was ruim 800 m². Daarop bouwde mijn vader in 1963 een woonhuis en een nieuwe werkplaats.

Voor de andere bewoners van huis De Ketelkolk zocht de gemeente huisvesting elders in de stad. Na hun vertrek werd De Ketelkolk niet meteen afgebroken, het diende nog korte tijd als doorgangshuis voor 'moeilijke' gezinnen. Het laatst was er sprake van een kraakgezin dat al hout slopend om te stoken door het huis trok. Toen huis en erf in 1967 in handen kwam van de buurman, de Coberco Blokmelkfabriek, ging deze direct tot sloop over.

Daarmee was definitief een einde gekomen aan wat ooit het fraaie woonhuis was van een idyllisch buiten in het eerste Frankhuis.

2011

Als we nu anno 2011 terugkeren naar deze plaats, dan zijn er niet veel aanknopingspunten meer naar mijn jeugd. Het bedrijf van mijn vader, later van mijn broer, vertrok in 1978 naar Westenholte. Gebr. Rosendaal nam het perceel met gebouwen over. Niet veel later braken er door de economische recessie moeilijke jaren aan voor de firma Rosendaal. Toen zich in 1983 de gelegenheid voor deed om het gehele terrein met opstallen te verkopen aan buurman Coberco Isoco, greep men die kans dankbaar aan. Nog weer later, in 1998, deed Coberco het hele terrein over aan de huidige gebruiker Sensus Operations.

Wat is er dan nog wel over van mijn herinnering? De confectiefabriek van Mulder, thans TNT, evenals de hallen gebouwd door VAPRO, nu onderdeel van het industriecomplex van Sensus, vallen nog te herkennen, zo ook de door Gebr. Rosendaal gebouwde loodsen. Het daartussen staande, door mijn vader in 1963 gebouwde woonhuis, is in de zomer van 2011 verdwenen. Eigenlijk resteert alleen nog de prachtige bomenrij van de Gasthuisdijk.

* Dit artikel is gebaseerd op en alweer een actualisatie van mijn in het najaar van 2010 verschenen boek *De Ketelkolk in Frankhuis van 1800 tot heden*. De publicatie van dit boek gaf onverwacht plezierige bijwerkingen. Ik kreeg vele reacties van mensen met herinneringen aan dit verloren en ook een beetje vergeten stukje Zwolle. Dat gaf voldoening en het gevoel niet alleen voor mezelf, maar ook voor vele anderen zinvol werk te hebben geleverd. Toch was er ook kritiek. Met name van degenen die niet in het eerste Frankhuis, met de Ketelkolk, Blokmelkfabriek en Van Weeghel als meest bekende referentiepunten, maar in het zogenoemde 'echte', of tweede Frankhuis woonden. Daar, bij de splitsing van de weg naar Kampen en de Hasselterdijk naar Hasselt, met de bekende winkeltjes en bedrijfjes van Lindeboom, Wietten, Van Munster, Dragt, Hullen en vele meer, was *hun* Frankhuis. De druk om aan die buurtschap, die als een betrekkelijk onbekend en stil woongebied over is gebleven, tegenwoordig moeilijk toegankelijk tussen het Zwolle-IJsselkanaal, het industrieterrein Voorst en de groot-schalige ontwikkeling van Stadshagen, aandacht te besteden werd onontkoombaar. Het werd de stimulans om het onderzoek naar de ontwikkeling van Frankhuis voort te zetten. Met enthousiasme is ondertussen begonnen aan dit vervolgonderzoek. Hopelijk kan dit volgend jaar leiden tot een tweede publicatie. Ik houd mij zeer aanbevolen voor opmerkingen, anekdotes en wederwaardigheden over Frankhuis: g.vanvilsteren@xmsnet.nl
Van De Ketelkolk in Frankhuis is nog een beperkte voorraad beschikbaar, te verkrijgen bij De Slegte in Zwolle en bij het HCO.

gevolgd. Van der Pot schreef toen onder de titel 'Iets over Zwolle's omgeving' een groot aantal historische opstellen. Deze zijn in 1959 door de firma Tijl (uitgever van de *Zwolse Courant*) gebundeld en, nauwelijks veranderd, opnieuw uitgegeven onder de titel *Zwolle's omgeving omstreeks 1900*.

3. Thom. de Vries, *Geschiedenis van Zwolle* (II, 1961, pag. 196).
Voor een uitvoerig en zeer beeldend verslag van de gebeurtenissen op de Ketelkolk verwijzen we verder naar het verslag van Jan ter Pelkwijk uit 1826, heruitgegeven in 2002, van de Overijsselse Watersnood in 1825.
4. Familiebericht in de *Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant* van 21 juni 1833.
5. Het nieuws van den dag: kleine courant Amsterdam, 5 oktober 1885.
6. De stoomzagerij Eindhoven opereerde al sinds 1826 aan de overzijde langs de Oude Trekvaart. Bovendien had de firma ook gronden in bezit direct rondom De Ketelkolk (bijvoorbeeld de secties E31, 32, 33, 34, 58, 60, 62). En, er was al bedrijvigheid langs de Gasthuisdijk bij het Frankhuizerzijl, in de vorm van een houtzagerij, en de wagenmakerij en tapperij van Zwakenberg.
7. Opmerkelijk is de naam van het bedrijf: Haarlemse Stoomwasch en strijkinrichting. Is 'Haarlemse' een verwijzing naar de herkomst van Van den Ven?
8. Het bedrijf staat dan op naam van Willem Veldhuijzen van Zanten, exportslager te Kampen, Willem Veldkamp, exportslager te Kampen en Theodorus Johannes Maria de Munnink, exportslager, wonende aan het Frankhuis te Zwolle.
9. Arie Wijnandus van der Klein, touwslager te Gouda, Dirk van der Groot, touwslager te Leeuwarden, Hermanus Johan Buisman, touwslager te Kampen en Wilhelmus Cornelis Antonius van Olsken, touwslager te Breda.
10. HCO toegang 145, inv.nr. 5647-101, 18-12-1928.
11. De percelen grasgrond, dijkglorring en water, kadastraal sectie E 56, 58, 60, 1887 en 2184, samen groot 86 are 50 ca, voor de koopsom van f750.

Noten

1. 'In het voetspoor van mr. C.W. v.d. Pot (I) Kleine ontdekkingen langs de Kamperweg.' Dit was het eerste van een serie artikelen in de *Zwolse Courant* in 1959, waarin enkele zwerftochten van Van der Pot uit de periode 1903-1912 nog eens werden

MEER LICHT

MIROSLAW BALKA KATIE PATERSON
OLAFUR ELIASSON BAS JAN ADER
RAGNAR KJARTANSSON TACITA DEAN
DAVID CLAERBOUT GERT JAN KOCKEN
WOLFGANG TILLMANS ANN BÖTTCHER
SPENCER FINCH RAQUEL MAULWURF
VIJA CELMINS ERIK ODIJK DERK THIJS
WOLFGANG LAIB WILLIAM TURNER
ROY VILLEVOYE GUIDO VAN DER WERVE

MUSEUM DE FUNDATIE, PALEIS A/D BLIJMARKT, ZWOLLE

2 OKTOBER T/M 8 JANUARI 2012

WWW.MUSEUMDEFUNDATIE.NL

Tien Zwolse portretten

Van Zandhove, tegenwoordig zorgcentrum Het Zand genaamd, kreeg het Historisch Centrum Overijssel vorig jaar het verzoek om korte levensbeschrijvingen te maken van tien Zwollenaren, die in de tweede helft van de vorige eeuw een belangrijke of opvallende rol in de stedelijke samenleving gespeeld hebben. Zandhove is een verpleeghuis aan de Hollewandsweg in Zwolle. Het biedt zorg en huisvesting aan oudere patiënten die lichamelijke en/of psychische problemen hebben.

Ouderen praten graag over vroeger, bijvoorbeeld over hun school, hun werk, hun omgeving of personen die ze gekend hebben. De herinneringen aan personen of zaken kunnen geactiveerd worden door ze in contact te brengen met anderen met dezelfde herinneringen of door foto's en afbeeldingen te laten zien. Samen worden zo herinneringen opgehaald en verhalen over vroeger verteld. Hieraan kunnen gevoelens van zingeving en eigenwaarde worden ontleend. Bij activiteiten-begeleiders en ouderenwerkers staat dit fenomeen bekend als reminisceren.

Nadat het HCO in samenspraak met Zandhove een shortlijst met tien bekende Zwollenaren had opgesteld, werd mij gevraagd korte levensbeschrijvingen (in circa 300 woorden) van hen te maken. Deze informatie krijgt samen met een afbeelding van die bekende Zwollenaar een plaatsje in een van de zalen van het zorgcentrum waar patiënten, bezoekers, verplegend personeel en vrijwilligers elkaar treffen. De foto's dienen als hulpmiddel om het geheugen van al dan niet dementerende patiënten te activeren of op te frissen en eventueel een gesprek op gang te brengen tussen patiënt en familieleden of personeel. De bijbehorende teksten met levensbeschrijvingen geven diegene die op dat moment bij de patiënt

is, informatie over de betreffende persoon, zodat hij of zij ook weet over wie het gaat en of de kennis van de patiënt over de betreffende persoon (ongeveer) juist is.

Omdat niet elke Zwollenaar binnen de poorten van Zandhove komt, leek het de redactie van het *Zwols Historisch Tijdschrift* een aardige gedachte de betreffende biografieën met foto in het tijdschrift op te nemen. In verband met het (nog niet beschikbare) budget hebben de foto's met levensbeschrijvingen nog geen plekje gekregen in Zandhove. Er wordt naarstig naar financiële middelen gezocht. Het gaat om de volgende personen:

De Schrik van Harculo 1907-1971

Wim Huijsmans

*De Schrik van Harculo
(Collectie HCO)*

*Zuster van der Kolk
(Collectie HCO)*

De Schrik van Harculo stond bij de burgerlijke stand ingeschreven als Elbertus van den Berg. Hij was op 2 april 1907 te Hattem geboren. Elf dagen later overleed zijn vader. Hij groeide op in het huis van zijn grootouders. Vanaf 1937 woonde hij met zijn moeder en grootmoeder in een huisje naast het spoor in Harculo, vlakbij de IJsselcentrale.

Het was een reus van een kerel, geheel in het zwart gekleed met een zwierige hoed op zijn hoofd. Hij keek nors uit zijn ogen maar deed geen vlieg kwaad. Op vrijdag kwam hij op de fiets naar Zwolle om daar boodschappen te doen. De fiets hing dan vol met tassen. Als hij meende dat hij te weinig ruimte had in de drukte, of zo maar om vrouwen en kinderen bang te maken, schreeuwde hij zo hard dat iedereen aan de kant stoof en de weg in een mum van tijd voor hem vrijmaakte. Hiervan genoot hij zichtbaar. Met een brede grijns vervolgde hij zijn weg om even verderop het winkelend publiek opnieuw de stuipen op het lijf te jagen.

Niet alleen in Zwolle maar ook in de wijde omtrek was hij bekend. Was er ergens een volksfeest, dan was De Schrik van de partij. Op het feestterrein bracht hij het publiek op dezelfde wijze aan het schrikken door wilde kreten uit te slaan. Hij had een oogje op jonge, mooie vrouwen. Vooral als hij die kon laten schrikken, leek zijn dag weer goed.

Door zijn 'optreden' maakte hij geen vrienden. Eenzaam ging hij zijn weg, die ondoorgrondelijk was. Buren en familie hielden wel een oogje in het zeil.

De Schrik van Harculo kwam op 17 november 1971 vlak bij zijn huis onder een auto en verloor daarbij het leven. Hij ligt op het kerkhof van Windesheim begraven.

***Zuster van der Kolk
1906-1972***

Zuster Van der Kolk werd op 17 januari 1906 te Zwolle geboren als Anna Arendina Frederika Maria van der Kolk. Evenals haar moeder werd ze vroedvrouw. Zij volgde daartoe de opleiding aan de Rijkskweekschool voor vroedvrouwen in Amsterdam. Gedurende haar hele leven was ze

in Zwolle werkzaam. Ze hield spreekuur in het gebouw van het Groene Kruis in Huize Eekhout en later ook in de wijkgebouwen. In een interview in 1961 vertelde ze dat ze ongeveer achtduizend kinderen – 'op een paar honderd kan ik het niet zeggen' – ter wereld had geholpen of, zoals ze het zelf noemde, had 'gevangen'. Zij begeleidde de bevallingen overdag, maar vooral bij nacht en ontij. Bij alle bevolkingsgroepen kwam ze over de vloer. Naast haar werk als vroedvrouw gaf ze adviezen over hygiëne en algemene gezondheid, zeker in die gezinnen waar grote armoede heerste en het er niet altijd even schoon aan toe ging. Door haar jarenlange praktijk hielp ze soms baby's ter wereld van wie één van de ouders ook door haar toedoen het levenslicht had aanschouwd. In 1961 werd ze als tweede vrouw in Nederland onderscheiden met het insigne 'de gouden ooievaar', vanwege de wijze waarop ze haar werk als 'sieraad voor de vroedvrouwenstand' deed. Ook buiten haar beroep was ze actief. Zo was ze lid van het Medisch Tuchtcollege in Oost-Nederland.

Zuster Van der Kolk overleed op 66-jarige leeftijd op 22 mei 1972. Zij werd op 25 mei in stilte begraven op Kranenburg. In 1993 werd in de wijk Schellerhoek een straat naar haar vernoemd.

Tante Nel 1916-1997

Tante Nel werd op 18 juli 1916 te Kampen geboren als Nelletje Bannink. Vanaf 1937 tot aan haar overlijden in 1997 was ze heilsoldate bij de Zwolse afdeling van het Leger des Heils. Ruim veertig jaar lang werkte ze in de huishouding bij de huisarts dr. A. Sollewijn Gelpke aan de Kuyterhuislaan om in haar levensonderhoud te voorzien. Klein van gestalte, in uniform en met dophoed op trok ze een halve eeuw lang iedere donderdag- en zaterdagavond de Zwolse binnenstad in om in cafés en restaurants te collecteren, in haar ene hand de collectebus en in de andere de *Strijdkreet*. Ze was een bekende verschijning in het Zwolse uitgaansleven. 'Ze sjouwde van kroegje naar kroegje, al deden haar voeten ook zeer...', zoals Marc Winter zong

over de heilsoldaat in de jaren zeventig. Tante Nel had hiervoor model kunnen staan. Ze deed veel goed werk. Voor iedereen had ze een goed woord, ongeacht leeftijd, geloofsovertuiging of maatschappelijke status. Mensen met problemen sprak ze bemoedigend en troostend toe of verwees ze door naar hulpinstanties. In de Zwolse horeca-gelegenheden werd gul gegeven als tante Nel langskwam. Het werk lag haar zo nauw aan het hart dat ze zelfs in haar vakanties terug kwam om

dat te doen. Voor haar trouwe dienst en al haar werk voor het Leger des Heils werd ze in 1973 koninklijk onderscheiden.

Tante Nel overleed na een beroerte op bijna 81-jarige leeftijd op 1 mei 1997. Ze werd op 6 mei onder grote belangstelling ter aarde besteld op Bergklooster. Na haar dood werd een opvanghuis in het Dominicanenklooster aan de Luttenbergstraat naar haar vernoemd. Dit huis, het Nel Banninkhuis, is bedoeld voor de opvang van dank- en thuislozen, mensen voor wie tante Nel zich gedurende haar hele leven heeft ingezet.

Herman Brood 1946-2001

Herman Brood werd op 5 november 1946 in Zwolle geboren in de Fuchsiastraat op nr. 34. Op school kon hij niet goed meekomen. Herman was een moeilijke leerling. Het liefst zat hij thuis wat op de piano te pingelen. Hij begon op zeventienjarige leeftijd met zijn muziekcarrière. Als toetsenist bij de Arnhemse band The Moans trad hij veel op voor Amerikaanse militairen in Duitsland, waar ook de basis gelegd werd voor zijn bovenmatig drank- en drugsgebruik. Eind jaren zestig maakte hij deel uit van de Drentse bluesband Cuby and the Blizzards.

Eind jaren zeventig begon hij een eigen formatie: Herman Brood & His Wild Romance. Bekende albums van hem uit die tijd zijn: *Street* en *Shpritsz*. De single *Saturday Night* werd een grote hit. Een poging om in Amerika succes te boeken, mislukte.

In de jaren tachtig en negentig manifesteerde hij zich vooral als schilder. Hij werkte op groot formaat met felle kleuren. Dat deed hij omdat hij kleurenblind was. Deze nieuwe bron van inkomsten stelde hem in staat uitbundig te leven. Hij werd beroemd om zijn openlijke uitspraken over seks en drugs. Met twee gram speed per dag, twee liter sterke drank en geregeld bordeelbezoek joeg hij zijn riante inkomen er snel door. Hij maakte zich nooit zorgen: 'Doodgaan is ouderwets', zei hij tegen iedereen die zich zorgen maakte. Eind 1999 ging zijn lichaam protesteren. Hij trok zich terug op de Veluwe om af te kicken. Maar ook dat duurde niet lang. Hij begon weer aan de speed. Zijn levenslust was echter verdwenen.

Tante Nel
(Collectie HCO)

Herman Brood
(Collectie HCO)

'Burgemeester' Mooiweert
(Collectie HCO)

Op 11 juli 2001 besloot hij dat zijn lichaam 'op' was. Hij sprong van het dak van het Hilton-hotel in Amsterdam met in zijn binnenzak een briefje met daarop de tekst: 'Maak er nog een groot feest van. En misschien zie ik jullie nog eens.' Iedereen stond perplex. Een rock 'n' roll legende was op zijn eigen wijze heengegaan.

Bij poppodium Hedon aan de Burgemeester Drijbersingel staat een borstbeeld van Herman Brood, gemaakt door Frank Rosen. Er is een Herman Broodroute uitgestippeld in de binnenstad, die je te voet of op een step kunt afleggen.

'Burgemeester' Mooiweert 1902-1983

'Burgemeester' Billy Mooiweert werd op 10 juli 1902 in Zwolle geboren als Hendrikus Herman Dijkslag. Als los arbeider verdiende hij de kost. Hij woonde in Assendorp. Het was een vriendelijke man met een gulle lach en veel humor. Hij hield van het leven en van lachende mensen om zich heen. Hij wist zich op ludieke wijze op de voorgrond te plaatsen. Gekleed in jacquet, met hoge hoed, witte sjaal en witte handschoenen,

wandelstok en ambtsketen was hij in Zwolle een markante persoonlijkheid. Bij sportevenementen, Oranjefeesten, carnavalsoptochten en andere festiviteiten liep Billy letterlijk voor de muziek uit, vriendelijk knikkend en wuivend, zich bewust van zijn waardigheid als 'burgemeester'. Hij trad de mensen lachend tegemoet. Hij was een gangmaker en wist het publiek tot enthousiasme te brengen. Hij deed wat anderen niet deden of durfden. Zo verscheen hij bij de geboorte van koningin Beatrix in 1938 in de Zwolse binnenstad in een witte doktersjas met bijbehorend koffertje, waarop de tekst stond: 'Terug van Soestdijk'. Hij wist zijn plek in de Zwolse samenleving. Hij was niet dé burgemeester van Zwolle, dus Zwollenaar nr. 1, maar Zwollenaar nr. 11, met een kwinkslag naar het carnaval.

Op zijn tachtigste verjaardag werd hij voor al zijn activiteiten in de bloemetjes gezet. Het lopen ging toen wat minder. Daarom werd hij in een fietstaxi van huis gehaald. Bij Suisse werd ter ere van hem een groot feest gevierd. Het gemeentebestuur van Zwolle bedankte hem voor zijn onbetaalde promotieactiviteiten. Alle Zwolse carnavalsverenigingen waren van de partij. Vele (sport)

verenigingen maakten hun opwachting. En Billy was het stralende middelpunt.

Anderhalf jaar later, op 13 december 1983, is Burgemeester Mooiweer overleden. Op zaterdag 17 december is deze voor Zwolle zo bijzondere figuur op Kranenburg begraven.

Franke Bootsma **1928-2008**

Franke Bootsma werd op 26 juni 1928 in Lemmer geboren. Zijn militaire dienstplicht (1947-1950) bracht hij voor een groot gedeelte in Nederlands-Indië door. Op 1 januari 1953 trad hij in dienst bij de gemeentepolitie Zwolle. Zijn jongere broer Fimme was daar drie maand eerder begonnen.

Franke was binnen het Zwolse korps de meest bekende politieman. Hij bracht het tot hoofd-agent. Als motoragent reed hij op een BMW 800. Franke en de motor vormden een twee-eenheid. Zo kende Zwolle hem. Hij onderscheidde zich bij het begeleiden van onder meer optochten en sportevenementen, zoals de wielervedstrijd De Ster van Zwolle. Die was niet compleet als Franke er niet bij was. Hij loodste de renners 25 jaar lang de stad uit. Bij terugkeer in Zwolle stond hij met zijn motor klaar om ze tot de finish te begeleiden. Hij was nog een ouderwetse diender, in de goede betekenis van het woord. Zijn motto was: 'Met een paar woorden bereik je vaak meer dan direct het bonboekje uit je zak te halen en te gaan schrijven.' Hij straalde gezag uit en dwong respect af. Hij boezemde ontzag in met zijn verbale kwa-

liteiten en met zijn handelend optreden. Menig lastige Zwollenaar van destijds kan zich ook nu nog het soms weinig zachtzinnige optreden van Franke herinneren.

In zijn jonge jaren was Franke een fanatiek sportman en voetbalde hij voor diverse Zwolse verenigingen. Zo scoorde hij ooit voor WVF in één wedstrijd acht doelpunten.

Binnen het politiekorps ging hij het liefst zijn eigen gang, niet altijd tot genoegen van zijn superieuren. Toen hij op 1 juli 1988 het korps verliet, werd hij met loeiende sirenes door de stad gereden. Hij werd bij zijn afscheid omschreven als de cowboy van de Zwolse politie. Op geheel eigen wijze had hij 35 jaar lang het gezicht van de Zwolse politie bepaald. In 1989 ontving hij voor zijn bewezen diensten een koninklijke onderscheiding.

Franke Bootsma is op 15 september 2008 in Zwolle overleden. Vijf dagen later werd hij in crematorium Kranenburg gecremeerd.

Franke Bootsma
(Collectie HCO)

Beb Bakhuis **1909-1982**

Beb Bakhuis werd op 16 april 1909 geboren te Pekalongan in Nederlands-Indië als Elisa Hendrik Bakhuis. Door zijn ouders werd hij naar Nederland gestuurd om daar de middelbare school te volgen. In 1922 kwam hij in Zwolle wonen waar hij naar de Rijks HBS ging. Hij werd lid van voetbalclub ZAC en midvoor in het vierde elftal. Na een kort verblijf in Den Haag keerde hij in september 1926 voor ZAC terug. Hij zat toen op de Tuinbouwschool in Frederiksoord. In het eerste van ZAC stond hij weer als spits opgesteld. Bakhuis was een geniale voetballer. Het publiek stroomde aan de Oude Veerweg massaal toe als hij speelde. In 1928 debuteerde hij in het Nederlands elftal. Hij bracht de toeschouwers met zijn intelligente spel en zijn formidabele schoten in verrukking. In 1930 vertrok hij naar Nederlands-Indië om daar zijn geluk te beproeven. Hij bleef in de tropen als voetballer actief. In november 1933 keerde hij terug en ging weer voor ZAC voetballen. Hij was in topvorm en scoorde soms wel zes of zeven keer in een wedstrijd. Hij werd een vaste kracht in het Nederlands elftal. Op 11 maart 1934

*De befaamde snoekduik van Beb Bakhuis.
(Collectie HCO)*

scoorde hij in de interland tegen België het eerste doelpunt door zijn lichaam in een soort snoekduik naar voren te gooien, een legendarisch doelpunt. Nederland won die wedstrijd met 9-3. Bakhuis speelde in totaal 23 interlands waarin hij 28 doelpunten maakte. Na een conflict met de KNVB over zijn amateurstatus vertrok hij in 1937 naar het Franse FC Metz, waar hem een verleidelijk profcontract werd aangeboden. Hij was een van de eerste Nederlandse profvoetballers. In 1947 stopte hij met voetballen en keerde uit Frankrijk terug. Hij werd ernstig ziek maar herstelde gelukkig. Hij ging werken bij het CBR (Centraal Bureau Rijvaardigheidsbewijzen) in Rijswijk en kreeg bekendheid als sportjournalist.

Beb Bakhuis is op 7 juli 1982 op 73-jarige leeftijd in Den Haag overleden. Met hem ging een unieke Zwolse voetballer heen.

*Horreüs de Haas,
de rooie dominee
(Collectie HCO)*

Horreüs de Haas, de rooie dominee 1879-1943

Gerardus Horreüs de Haas werd op 17 november 1879 te Beneden-Knippe in Friesland geboren. Hij studeerde in Groningen theologie. Tijdens zijn studie worstelde hij al met vraagstukken rond de zin van lijden en kwaad, de inhoud van het geloof en zijn persoonlijke levenshouding. Ook filosofeerde hij over de plaats en taak van kerk en christendom in deze wereld. In deze tijd werd hij socialist, geheelonthouder, vegetariër en niet-roker. Horreüs de Haas raakte bevriend met Pieter Jelles Troelstra, leider van de SDAP, maar kwam in

1918 met hem in conflict toen hij diens poging tot een 'revolutie' afwees. Voor Horreüs de Haas was er geen andere weg tot een socialistische samenleving dan via de parlementaire democratie. In 1919 werd De Haas in Zwolle benoemd tot predikant, waar hij bleef tot aan zijn overlijden. Hij was vrijzinnig hervormd en diep gelovig. Politiek en sociaal was hij zeer bewogen. Hij nam het op voor de lagere sociale klassen. Hij woonde aan het Groot Wezenland nr. 35 waar hij tal van bekende personen ontving, onder wie Albert Schweitzer. Van meet af aan keerde hij zich tegen Hitler en het nationaalsocialisme. In de Tweede Wereldoorlog hekelde hij vanaf de preekstoel deze ideologie en de racistische elementen van die leer. De Haas verzette zich in eigen persoon tegen Jodentransporten vanaf het Zwolse station. Hij haalde zich door zijn optreden de toorn van de Duitsers op de hals. Hij werd opgepakt, maar vanwege zijn zwakke gezondheid weer snel vrij gelaten.

Op 24 april 1943 overleed Gerardus Horreüs de Haas onverwachts aan een maagbloeding. Hij werd op 28 april onder grote belangstelling op Kranenburg begraven. Met hem ging een groot man heen, die de kerk, de kunst en de wetenschap gediend had. De herinnering aan de rooie dominee wordt nog elk jaar in Zwolle in ere gehouden doordat de 1 meiviering rond zijn graf op Kranenburg plaats vindt.

Gait Mulder 1893-1967

Gait Mulder werd als Gerrit Mulder op 1 november 1893 te Zwolle geboren in de Thomas a Kempisstraat. Zijn ouders hadden een café annex stalhouderij met de naam 'Het Zwarte Paard'.

In 1919 begon hij voor zichzelf met een eigen stalhouderij aan het Klein Grachtje. Zijn gestalte was imponerend. De bijnaam 'Dikke Gait' droeg hij niet zo maar: hij woog wel over de 250 pond. Hij had een grote liefde voor paarden. Van huis uit kende hij de fijne kneepjes van het vak: hij leerde er mensen, poetsen en toiletteren. Hoog gezeten op de bok, getooid met een bloem in zijn knoopsgat en de zweep fraai versierd, reed hij duizenden trouwlustige paartjes in een mooie koets met een span paarden ervoor naar kerk en

stadhuis. De koetsen glansden de toeschouwers tegemoet en de paarden waren een lust voor het oog. Ook bij koninklijke bezoeken en op Koninginnedagen werden zijn paarden aangespannen. Aan Sint Nicolaas stelde hij zijn mooiste schimmel beschikbaar. Eveneens zat dikke Gait op de bok om iemand naar zijn laatste rustplaats te rijden. Op elk concours reed hij trots met zijn tuigpaarden voor. Zijn stal telde bijna twintig paarden en een 'leger' aan rijtuigen zoals coupés, Jan Pleziers en open landauers. Hij was de stuwende kracht achter de paardrijvereniging RIK (Rijden is Kunst). In 1956 werd hem de concurrentie van de gemotoriseerde paardenkrachten te machtig. Hij legde de zweep neer. Stal en paarden werden verkocht.

Gait Mulder is op 1 april 1967 te Zwolle overleden. Op 5 april werd hij te Dieren gecremeerd.

Burgemeester Loopstra **1925-2000**

Gauke Loopstra werd op 19 augustus 1925 te Leeuwarden geboren. Hij studeerde rechten in Leiden en was lid van de VVD. Voordat hij in 1980 in Zwolle tot burgemeester werd benoemd, was hij als zodanig werkzaam in de gemeenten Finsterwolde (1957-1962), Vlagtwedde (1962-1973) en Noordoostpolder (1973-1980).

Burgemeester Loopstra was een aimabele, toegankelijke en plichtsgetrouwe man. Hij stond niet boven de mensen, maar hij wilde met hen samenwerken en overleggen. Bij vele Zwollenaren

was hij erg geliefd. Hij was niet alleen een burgemeester maar ook een burgervader. Velen zullen zich hem herinneren met een alpinopet op en in gezelschap van zijn hond.

In de tijd dat Loopstra burgemeester van Zwolle was, kreeg de stad de status van stedelijk knooppunt en kwamen er diverse belangrijke uitbreidingsprojecten tot stand. Hij voelde een grote verbondenheid met de mensen en ontwikkelingen in zijn gemeente. Zijn bestuursstijl was er op gericht om in harmonie en met respect voor ieders opvatting tot goede besluitvorming te komen. Hij toonde altijd een diepmenselijke betrokkenheid.

Ook de ludieke manier van optreden van Loopstra bij de opening van de jaarlijkse kermis of tijdens het carnaval als postcommandant staan bij menig een in het geheugen gegrift. Datzelfde geldt overigens ook voor de vervorming van zijn naam tot 'Sloopstra', toen in 1985 het monumentale gouverneurshuis aan het Ter Pelkewijkpark werd afgebroken. Dat laat onverlet dat hij tijdens zijn burgemeesterschap steeds een grote inzet aan de dag legde voor de stad Zwolle en zijn inwoners in al zijn geledingen. In 1990 werd hij 65 jaar en viel hem een groots afscheid ten deel.

Gauke Loopstra is op 31 oktober 2000 te Zwolle overleden. Hij werd op 4 november in Friese grond begraven te Beetsterzwaag.

Gait Mulder, links op de bok (Collectie HCO)

Burgemeester Loopstra (Collectie HCO)

Zwolle in de jaren zestig

*Aflevering 5: Zwolle wordt modern (1961)**

Jan van de Wetering

Jan van de Wetering (64) verplaatst zich vijftig jaar terug in de tijd. Hij laat zich verrassen door wat hij tegenkomt over de stad van zijn jeugd in de kolommen van de Zwolse Courant. De importantie van het begin van de bouw van de Berlijnse muur op 13 augustus 1961 ontging hem als veertienjarige volledig. Hij hield zich vooral bezig met het gloednieuwe radiotoestel. Klassieke muziek werd thuis 'ernstige muziek' genoemd en haastig weggedraaid voor bijvoorbeeld 'Och was ik maar bij moeder thuisgebleven', de Nederlandstalige hit van Johnny Hoes in 1961.

Sinds de jaren vijftig was het toverwoord 'modern'. Je ging geen jasje kopen, maar een modérn jasje, een schoolagenda deugde alleen als het een modérne agenda was en ook je vrienden waren bij voorkeur modérn in plaats van ouderwets. In het begin van de jaren zestig moderniseerden in sneltreinvaart ook de arbeiders, wat laat, maar toch. De eerste stofzuiger verscheen in ons huis, de opvolger van de veger en de mattenklopper. Het zaterdagse teiltje met dampend water in de keuken werd vervangen door – ongekend – een zelfgebouwde douche.

De komst van de tv bezorgde ons arbeidersgezin veel jeugdig bezoek uit de betere kringen. Voor de ouders van die kinderen was tv weliswaar modern, maar op een verkeerde manier. Toch gedoogden ze dat hun kinderen onder onze tafel in de huiskamer aanschoven voor kinderprogramma's als 'Wie wil er mijn marmotje zien'. Al eerder was bij mij thuis het bakelieten kastje van de draadomroep, met Hilversum 1 en 2, vervangen door een échte radio, een bakbeest met een omvang van 80-40 cm. De sterkte van de zenderontvangst werd weergegeven door een mysterieus groter en kleiner wordend groen 'oog'. Zo ontvingen ook wij vanuit de ether opeens programma's

uit de hele wereld. Niet lang daarna was ons gezin door de aanschaf van een al even grote bandrecorder helemaal bij de tijd. Een wasmachine lag voorlopig nog buiten ons gezichtsveld.

Die radio bracht in 1961 niet alleen mij, maar alle Nederlanders een noviteit van geheel andere orde. Niet geheel tot mijn ongenoegen kon ik als puber in wording voor het eerst een kijkje nemen onder de schaamlappen van de oude samenleving. Het jaar 1961 verloor voor mij zijn onschuld met het lied *Brigitte Bardot, Bardot*, een lied dat je, als je het eenmaal gehoord had, niet meer uit je hoofd kreeg. Niemand kon toen vermoeden dat het lied misschien wel de eerste exponent was van een niet meer te stuiten vorm van lijfelijk exhibitionisme, uiteindelijk leidend tot de homo sexualis van vandaag. En dat terwijl het in 1961 nog zo onschuldig begon:

B.B. B.B. B.B.

O, hoe moet dat nu verder gaan

Je kijkt me zo uitdagend aan

Je benen zijn slank, B.B.

Je taille is rank, B.B.

Je haren zijn blond, B.B.

De rest is zo rond, B.B.

O, waarom heb ik jou niet hier

Al was 't maar voor een kwartier

De Wilgenstraat krijgt tv

Maar, hét symbool voor het moderne leven in Zwolle was toch eerst en vooral de tv. Het nieuwe apparaat was bijna, maar nog niet helemaal, binnen ieders bereik gekomen door de geleidelijke stijging van de welvaart. Wie er één bezat telde mee in die jaren, in onze buurt tenminste.

Op 7 augustus 1961 geeft een verslaggever van de *Zwolse Courant* een indringend beeld van wat er gebeurt als iemand in een arbeidersbuurt plot-

seling in het bezit komt van het nieuwe wonder. Hij schrijft:

‘Zaterdagavond kwart over zeven. Het was stil in de Wilgenstraat. Buren keuvelden in hun voortuintjes en kinderen speelden op de rijweg. Een jongen fietste bezweet de straat binnen en schreeuwde: ‘op 73 hebben ze een televisie gewonnen.’ Er kwamen meer kinderen op af en even later was de straat vol rumoer. Op 73 dacht mevrouw Platje, die wel iets in de krant had gelezen over een tv-toestel dat de Ronde van Zwolle aan een langdurig zieke zou bezorgen: ‘Dit is vast en zeker een grap.’

Maar het was geen grap, en volgens de verslaggever veranderde de rustige Wilgenstraat in ‘een heksenketel vol schetterende reclamewagens en een gillende brandweerauto.’ Door een haag van mensen liepen hoogwaardigheidsbekleders het huis van mevrouw Platje binnen. Zelfs Willeke Alberti was erbij en pianist Jacques Schutte, die volgens de verslaggever in zijn geboorteplaats Zwolle op vakantie was. Hoogtepunt voor het samengestroomde publiek was de komst van monteur Piet van Dam, die de antenne zou plaatsen, op het dak geholpen door een ladder van de hiervoor speciaal uitgerukte brandweerwagen. Er was haast bij want om acht uur precies moest de tv zijn aangesloten.

Het verslag gaat dan naar het hoogtepunt van die avond: ‘Om tien voor acht werd de antenne-draad in de kamer afgerold. Drie voor acht ging de stekker in het stopcontact. Een spannend ogen-

blik. Een paar strepen op het beeld. Een draai aan een knopje en daar verscheen een mededeling op het beeldscherm. “Het aantal aangesloten tv-toestellen bedraagt thans 938.286”, – 287 schreeuwde iedereen in de kamer.’ Pianist Jacques Schutte was in de commotie bij de heer Platje op bed gaan zitten. ‘Dit is alleen in Zwolle mogelijk’, zei hij, overweldigd door de gebeurtenis.

Neonlicht geeft Zwolle allure

Het heldere licht van de moderne tijd scheen niet alleen in de huiskamers – het aantal verlichtingspunten steeg razendsnel – maar ‘s avonds ook in de straten van Zwolle. In een uitvoerig artikel vermeldt de *Zwolse Courant* dat de laatste tien jaar lichtreclames op de gevels van winkels en warenhuizen de stad de zo zeer gewenste allure hebben gegeven: ‘Neonreclames helpen de stad zijn gezellig, stedelijk karakter te geven.’ Wel is er een kanttekening te plaatsen, schrijft de verslaggever: ‘Er zijn, ook in Zwolle, nog wel punten te vinden, waarbij men griezelt van de meestal nog van jaren geleden stammende verzameling reclame-aanduidingen’. De neonreclames waren vooral in het centrum te vinden. Op de Grote Markt bijvoorbeeld hingen ze aan de gevels van hotel Dijkstra, Waanders en Jacobs Sport. In de Luttekestraat hing een grote neonreclame voor ‘Ark Beschuit’. Wel jammer voor de moderne allure van Zwolle dat de letter ‘k’ van ‘Ark’ was weggefallen.

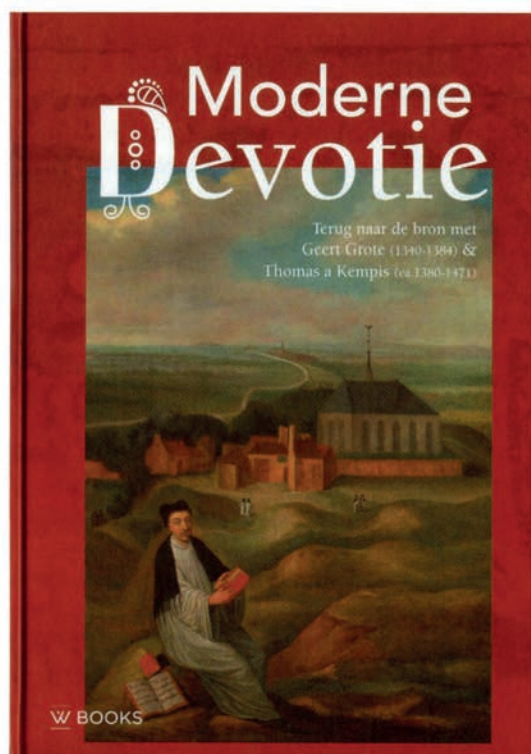
Monteur Piet van Dam plaatst de antenne op het dak van Wilgenstraat 73, Zwolse Courant, 7 augustus 1961.

Neonreclames op de Grote Markt midden jaren vijftig, van ondermeer Waanders en Jacobs Sport. (Foto Meulenbelt, collectie HCO)

* De afleveringen in deze reeks zullen vanaf nu door-
genummerd worden.

Recent verschenen

Redactie

Feico Hoekstra (red.), *Moderne Devotie, terug naar de bron met Geert Grote (1340-1384) & Thomas a Kempis (ca. 1380-1471)*, Wbooks, Zwolle 2011. 128 pp. ISBN 978 90 400 7841 2. Prijs € 19,95

Zoals eerder in dit tijdschrift werd vermeld staat Zwolle in het najaar van 2011 in het teken van de Moderne Devotie. Er vinden tegelijkertijd in museum De Fundatie, in het Stedelijk Museum Zwolle en het Historisch Centrum Overijssel tentoonstellingen plaats die allemaal aspecten van de Moderne Devotie belichten. Het ter gelegenheid daarvan uitgebrachte boek *Moderne Devotie* is

ook een gezamenlijk initiatief van de drie instellingen. Hierin worden de belangrijkste gebeurtenissen uit de geschiedenis van deze beweging, waarvan de bakermat in Deventer en Zwolle lag, op een rij gezet. Het boek is fraai geïllustreerd, de vele historische afbeeldingen en foto's zorgen voor een inzichtelijk geheel.

De tentoonstellingen:

- Museum de Fundatie (ism. Historisch Centrum Overijssel): *Van Albrecht Dürer en Thomas a Kempis – Kunst en handschriften uit de tijd van de Moderne Devotie*, 15-10 2011 t/m 8-01 2012;
- Stedelijk Museum Zwolle: *Aan God Gehecht – Het verhaal van de Moderne Devotie*, 15-10 2011 t/m 08-01 2012, en *Door Geloof Gedreven – Hedendaagse kunstenaars met werk over hun geloof*, 16-09 2011 t/m 11-03 2012;
- Historisch Centrum Overijssel: *Een expositie over God – door beeldend kunstenaar Henk Heideveld*, 4-11 2011 t/m 27-01 2012.

Harry Bouwhuis en Roel van 't Oever, *Berkum, de groei van een dorpsclub, 50 jaar*, Zwolle, 2011. 112 pp. Geen ISBN. Prijs € 15,95

Aan de hand van vijftig portretten wordt een sympathiek beeld geschetst van de voetbalvereniging Berkum, die ondanks de onstuimige groei van de stad Zwolle en de professionalisering die in het amateurvoetbal plaats vond het karakter van een dorpsclub heeft weten te behouden. Vooral de interviews met de mannen die de oprichting van de club in 1961 hebben meegemaakt en er de eerste jaren voetbalden, maken duidelijk dat Berkum toen nog ver van de stad verwijderd was. Stoere jongens als de zes zonen van veehandelaar Weste-

meijer en de melkboeren Jan en Wim Hageman liepen op zaterdag het vuur uit de (voetbal)sloffen, mochten als ze hadden gewonnen bij slager Slot een worst halen en lieten hun bezwete shirts bij de familie Tijhuis wassen. Meer dan zeventig hingen er soms aan de waslijn achter de statige Catharinahoeve aan de Kuijterhuislaan. Sommige rasechte Berkummers zijn bekende Zwollenaren geworden, zoals Rob van Kessel die voorzitter is van de Raad van Bestuur van ROC de Landstede en projectontwikkelaar Dick Huiskamp. Beiden hebben ook nog een hechte band met de VV Berkum, de een vanwege de leerwerkplekken voor studenten, de ander als hoofdsponsor van het eerste elftal. De sterke band die bestaat tussen club en leden loopt trouwens als een rode draad door het jubileumboek en het woord 'vrijwilliger' komt op bijna elke pagina voor. Want wie niet voetbalt of de voetbalschoenen aan de wilgen heeft gehangen, zet zich wel op andere wijze voor de club in. Juist dit prachtige karakter van de VV Berkum hebben de samenstellers van het boek in beeld gebracht, waarbij Henry Dijkman voor bijzonder fraaie portretfoto's heeft gezorgd.

Jan Neeffjes (red.), *Cultuur-Historische Atlas van de Vecht. Biografie van Nederlands grootste kleine rivier*, Wbooks, Zwolle 2011. 336 pp. ISBN 978 90 400 7830 9. Prijs: tot 1 januari 2012 € 24,95, daarna € 34,95

Doorgaans beperken we ons in deze rubriek tot uitgaven over Zwolle, maar voor dit prachtige boek maken we graag een uitzondering. Bovendien wordt er regelmatig gerefereerd aan Zwolse geschiedenis in deze uitgebreide landschapsgeschiedenis van het Vechtdal. Immers, Zwolle dankte haar middeleeuwse welvaart aan de handel op de Vecht.

De cultuur-historische atlas van de Vecht doet zijn naam eer aan. Het boek zal ongetwijfeld een standaardwerk worden voor iedereen die meer wil weten over rivier- en landschapsgeschiedenis van Oost-Nederland. De atlas laat de talloze sporen uit het rijke verleden zien en verklaart hun ontstaan. Het kwam tot stand na diepgravend onderzoek door een grote groep onderzoekers en auteurs. Daarbij kwamen prachtige historische kaarten aan het licht die nu voor het eerst zijn gepubliceerd. De atlas is onderdeel van het programma Ruimte voor de Vecht, waarin provincie, gemeenten en waterschappen samenwerken aan een veilige, mooie en beleefbare Vecht. Het boek heeft een fors formaat en is schitterend geïllustreerd.

Auteurs

Otto Hedde Cazemier (1937) is geboren in Dalfsen en woont nu in Zwolle (Berkum). Na de HBS aan het Chr. Lyceum in Zwolle volgde hij de Academie voor Lichamelijke Opvoeding in Groningen. Hij was daarna werkzaam in het onderwijs, laatstelijk als conrector aan het Carolus Clusius College in Zwolle. Momenteel is hij voorzitter van de PCOB geweest Overijssel en lid van de commissie van toezicht van de gevangenis in Zwolle.

Drs. Lydie (E.A.) van Dijk (1945) is kunsthistoricus en was jarenlang werkzaam als conservator bij het Stedelijk Museum Zwolle.

A.J. (Ton) Hendrikman (1943) is oud-leraar aardrijkskunde M.O. van het Meander College in Zwolle. Hij is oud-voorzitter en adviseur van de Stichting Thomas a Kempis en mederedacteur van *Collatie*, informatieblad over Moderne Devotie.

Wim A. Huijsmans (1948) was jarenlang als archivaris verbonden aan het Historisch Centrum Overijssel. Hij is onlangs met de VUT gegaan.

Gerrit van Vilsteren (1942) studeerde sociale geografie in Nijmegen. Hij was jarenlang docent aan deze universiteit met speciale interesse in stads- en economische geografie. In het zicht van zijn pensionering (2004) kwam er ruimte voor familiegeschiedenis. Daaruit resulteerde het boek *De Ketelkolk in Frankhuis van 1800 tot heden* (2010).

Jan van de Wetering (1947) is werkzaam als tekstadviseur. Hij publiceerde ondermeer de boeken *Vergeten levens* (2001), *Hoe schrijf ik geschiedenis* (2004) en *De Zwolse canon* (2008).

In het volgende nummer:

De oude spoorbrug, 1861 - 2011

Themanummer

Colofon

Het Zwols Historisch Tijdschrift is een uitgave van de Zwolse Historische Vereniging en verschijnt viermaal per jaar. Leden van de vereniging krijgen het tijdschrift gratis toegezonden.

Bestuur Zwolse Historische Vereniging

H. Dijkstra, *voorzitter*

S. ten Veen, *secretaris*

H. van der Zwaag, *penningmeester*

J. Gulikers, J. Kam, leden

Secretariaat Zwolse Historische Vereniging:
postbus 1448, 8001 BK Zwolle
telefoon: 038-4654617

Ledenadministratie en bezorging tijdschrift:
J. van Ulsen-Nijkamp, telefoon: 038-4654617

Internet adres:

www.zwolsehistorischevereniging.nl

e-mail ZHV: info@zwolsehistorischevereniging.nl

Financiën: girorekening Postbank: 5570775

t.n.v. Zwolse Historische Vereniging

Tarief lidmaatschap

25 euro/jaar

Opzegging lidmaatschap: vóór 1 januari.

Redactie Zwols Historisch Tijdschrift

A.H.M. Bootsma-van Hulten, eindredacteur,

E.A. van Dijk, W.F. Geerling, W.A. Huijsmans,

F. Inklaar, H.A. Stalknecht, S. ten Veen,

J. van de Wetering.

Redactieadres: Wipstrikerallee 71, 8023 DV Zwolle

e-mail: annetbootsma@home.nl

Vormgeving: Rob van den Elzen bno (†)

Vormgeving omslag: Buro 1 Hoog

Opmaak: Different Design Deventer

Druk: EPOS PRESS, Zwolle

ISSN 0926-7476 © Zwolse Historische Vereniging

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotocopie, microfilm of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

historisch centrum overijssel

GESCHIEDENIS LEEFT!

kijk ook op www.historischcentrumoverijssel.nl
voor alle actuele informatie

GLAS-IN-LOOD

ONTWERPEN VAN
TRADITIONEEL TOT MODERN

RESTAURATIE

CONSERVATIE

BRANDSCHILDEREN

ADVIES

VOOR PARTICULIER
BEDRIJVEN, INSTELLINGEN
& KERKEN

LID OVG
GLAZENIERSVERENIGING TE GOUDA

GLAS-IN-LOOD ATELIER OUD ITERSUM

NIEUWE DEVENTERWEG 31 (038) 465 60 95
WWW.OUDITTERSUM.NL

Werkgevers opgelet!

Een vertrouwd adres voor uw loonregres

Loonschade **Advies**
Zwolle

- **Loonschade**
- **Letselschade**

Papaverweg 67, 8042 ED Zwolle

E : zwaag.loonschade@introweb.nl T : 038 - 422 33 51
I : www.loonschadeadvies.nl F : 038 - 421 18 40

Brasserie "Het Vliegerhuys"

Nieuwstraat 55 Tel. 038-4221206
8011 TM Zwolle Fax 038-4224318

In Brasserie 't Vliegerhuys.....Een pand uit 1450 !

- De lekkerste koffie van Zwolle....
- Uitgebreide lunch-en avondkaart....
- Heeft U wat te vieren, vraag naar de mogelijkheden.....
- Elke acht weken nieuwe expositie....
- En een vertrouwde plek voor de Zwolse Historische Vereniging....

Een plek om te onthouden.....

ABRAHAM BLOEMAERT, ALLEGORIE VAN DE WINTER, CA 1625-1630 • OLIEVERF OP DOEK, 70,5 x 57,5 CM • MUSÉE DU LOUVRE, PARIJS

ÈPOS | PRESS

De kunst van het drukken

ÈPOS | PRESS FARADAYSTRAAT 17 8013 PH ZWOLLE T +31(0)38 4673 450
INFO@EPOSPRESS.COM WWW.EPOSPRESS.COM